

KUULUSTELTAVAN OIKEUDET JA VELVOLLISUUDET

Oikeustieteellistä pohdintaa ja opas tutkijalle

Martta Räisänen

11/2016

Tiivistelmä

Tekijä Martta Räisänen	Tutkinto/kurssi ja opinnäytetyö/nimike Poliisi AMK20141D	
Julkaisun nimi Kuulusteltavan oikeudet ja velvollisuudet. Oikeustieteellistä pohdintaa ja opas tutkijalle.	Julkisuusaste Julkinen	
Ohjaajat ja opintoaine/opetustiimi Janne Ylijärvi, oikeustieteet	Opinnäytetyön muoto Toiminnallinen opinnäytetyö	
Tiivistelmä <p>Opinnäytetyön aiheena ovat poliisin esitutkinnassa kuulusteltavan henkilön oikeudet ja velvollisuudet. Lähtökohtana oli idea tutkijan oppaasta, joka auttaisi muistamaan ja sisäistämään paremmin kuulusteltavan oikeudet ja velvollisuudet. Tutkimusongelmana oli se, että oikeuksia ja velvollisuuksia ei löydy mistään yhdestä laista tai lomakkeesta. Tarkoituksena tässä opinnäytetyössä oli myös avata kunkin oikeuden ja velvollisuuden sisältöä niin, että se on helpompi ymmärtää ja kertoa kuulusteltavalle.</p> <p>Opinnäytetyö toteutettiin toiminnallisena opinnäytetyönä. Työ on osittain myös soveltava oikeustieteellinen tutkimus, sillä teoriapohja työlle on muodostunut oikeusnormeista. Työ on tehty perehtymällä ja keräämällä aineistoa virallislähteistä ja oikeustapauksista, sekä kokoamalla oikeudet ja velvollisuudet yhteen kokonaisuuteen. Työtä tehdessä on koko ajan otettu huomioon oppaan valmistaminen kuulustelijalle eli käytännöllisyys on työn tärkein asia.</p> <p>Opinnäytetyön tavoitteena oli tuottaa käyttökelpoinen opas kuulusteltavalle kerrottavista oikeuksista ja velvollisuuksista, ja siinä onnistuttiin. Opinnäytetyön raporttiosuus käsittelee oikeuksia ja velvollisuuksia sekä niiden merkitystä syvemmin. Kohderyhmänä ovat erityisesti tutkinnassa työskentelevät poliisit.</p> <p>Opinnäytetyön tuloksena valmistui opas tutkijalle. Opinnäytetyö on otettu kokonaisuudessaan käyttöön Ylivieskan poliisiaseman tutkintaryhmässä, ja kiinnostusta työtä kohtaan on tullut myös muiden poliisiasemien tutkijoilta. Opasta tullaan päivittämään lain muuttuessa.</p>		
Sivumäärä 43 + 5 liitesivua	Tarkastuskuukausi ja vuosi marraskuu 2016	Opinnäytetyökoodi (OPS) Amk2014ONT
Avainsanat kuulustelu, oikeudet, velvollisuudet, asianomistajat, rikoksesta epäilty, todistajat, oppaat, toiminnalliset menetelmät		

SISÄLLYS

LYHENTEET	3
1 JOHDANTO	4
1.1 Idea opinnäytetyöstä	4
1.2 Työn tarpeellisuus	5
1.3 Tavoite	7
1.4 Toteutus ja menetelmät	7
1.4.1 Toiminnallinen opinnäytetyö	9
1.4.2 Oikeustieteellinen tutkimus	9
1.5 Oppaan suunnittelu	10
1.6 Opinnäytetyön rakenne	11
2 ASIANOMISTAJAN OIKEUDET JA VELVOLLISUUDET	12
2.1 Asema esitutkinnassa	12
2.2 Oikeus kuulustelutodistajaan	12
2.3 Oikeus käyttää avustajaa	13
2.4 Mahdollisuus oikeudenkäyntiavustajaan	13
2.5 Mahdollisuus tukihenkilöön ja tukevaan henkilöön	14
2.6 Asianomistajan totuudessa pysymisvelvollisuus ja perätön lausuma viranomaismenettelyssä	15
2.7 Vaitiolo-oikeus ja syytteen vaaran välttäminen	15
2.8 Oikeus maksuttomaan oikeusapuun ja avustajaan	16
2.9 Oikeus esittää yksityisoikeudellinen vaatimus	16
2.10 Kirjallinen vahvistus rikosilmoituksesta	17
2.11 Oikeus saada korvausta rikoksella aiheutetusta vahingosta	18
2.12 Oikeus esittää kysymyksiä toiselle kuulusteltavalle	19
2.13 Asianomistajan henkilökohtainen arviointi	19
2.14 Tukipalvelut	21
2.15 Käytettävissä olevat keinot asianomistajan suojelemiseksi terveyteen tai turvallisuuteen kohdistuvalta uhalta	21
2.16 Ilmoitus tuomioistuinkäsittelyyn liittyvistä asioista	22
2.17 Oikeus saada tietää vangin tai tutkintavangin vapautumisesta	22
2.18 Kielelliset oikeudet ja asiakirjan kääntäminen	23
2.19 Muut ilmoitukset asianomistajalle	24
3 RIKOKSESTA EPÄILLYN OIKEUDET JA VELVOLLISUUDET ..	24
3.1 Asema esitutkinnassa	24
3.2 Oikeus kuulustelutodistajaan	24
3.3 Oikeus käyttää avustajaa	26
3.4 Oikeus puolustajaan	26
3.5 Oikeus tietää mistä teosta epäillään	26
3.6 Oikeus vaieta ja olla myötävaikuttamatta rikosepäilynsä selvittämiseen	27
3.7 Oikeus maksuttomaan oikeusapuun ja avustajaan	27
3.8 Kielelliset oikeudet ja asiakirjan kääntäminen	28
3.9 Oikeus esittää kysymyksiä toiselle kuulusteltavalle	29

4 TODISTAJAN OIKEUDET JA VELVOLLISUUDET	30
4.1 Asema esitutkinnassa	30
4.2 Todistajan totuudessa pysymisvelvollisuus ja perätön lausuma viranomaismenettelyssä.....	30
4.3 Vaitiolovelvollisuus.....	31
4.4 Vaitiolo-oikeus	32
4.5 Oikeus kuulustelutodistajaan.....	32
4.6 Kielelliset oikeudet.....	33
5 JOKAISEN VELVOLLISUUDET ESITUTKINNASSA	34
5.1 Saapuminen esitutkintaan ja läsnäolo esitutkinnassa	34
5.2 Henkilötietojen ilmoittaminen.....	35
5.3 Esitutkinta-aineiston salassapito, vaitiolovelvollisuus ja salassapitorikos.....	35
6 POHDINTA	36
6.1 Oppaan valmistaminen	36
6.2 Palaute	37
6.3 Tavoitteiden saavuttaminen ja jatkosuunnitelmat	38
6.4 Opinnäytetyöprosessin arviointi ja oma oppiminen.....	39
LÄHTEET	41

LIITTEET

Liite 1 Kuulusteltavan oikeudet ja velvollisuudet -opas tutkijalle

LYHENTEET

EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
ETL	Esitutkintalaki (805/2011)
JulkL	Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999)
KieliL	Kielilaki (423/2003)
KKO	Korkein oikeus
KOM	Euroopan yhteisöjen komissio
OAL	Oikeusapulaki (257/2002)
OK	Oikeudenkäymiskaari (4/1734)
PKL	Pakkokeinolaki (806/2011)
PolL	Poliisilaki (872/2011)
RikosvahinkoL	Rikosvahinkolaki (1204/2005)
RL	Rikoslaki (39/1889)
ROL	Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa (689/1997)

1 JOHDANTO

Poliisin tehtävät määritellään poliisilain 1 luvun 1§:ssä. Tuossa poliisilain kohdassa mainitaan, että poliisin tehtäviin kuuluu muiden asioiden joukossa rikosten selvittäminen ja syyteharkintaan saattaminen. Esitutkintalaista puolestaan löytyy perusteet esitutkinnan toimittamiselle. Esitutkinnan suorittaminen on yksi osa rikosprosessia. (Launiala 2010, 20.) Kuulustelut ovat osa esitutkinnan suorittamista ja kuulusteluun sisältyy kuulusteltavan oikeuksien ja velvollisuuksien kertominen, mikä on tämän opinnäytetyön aiheena. Esitutkinnan tarkoituksena on kerätä syyttäjälle tarvittava aineisto syyteharkintaa ja mahdollista tulevaa tuomioistuinkäsittelyä varten (Nuutila 2006).

Tähän opinnäytetyöhön keskeisesti liittyvänä voimme pitää ihmisoikeuksia. Ihmisoikeudet otetaan nykypäivänä huomioon paremmin kuin ennen, ja se on vaikuttanut kuulusteltavien oikeuksien kehittämisessä ja niiden huomioonottamisessa esimerkiksi tuomioistuin käsittelyn aikana. Rikosprosessin laadukkaaseen toteutumiseen sisältyy poliisin kuulustelujen aikana kertomat oikeudet ja velvollisuudet. Rikosprosessi päättyy tuomioistuinkäsittelyyn, jossa valvotaan myös ihmisoikeuksien toteutumista. Euroopan ihmisoikeussopimus velvoittaa tuomioistuimet tähän, ja jos joku kokee ihmisoikeutensa loukatuksi tuomioistuimessa, voi hän saattaa asiansa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käsiteltäväksi. (Koivurova & Pirjatanniemi 2014, 463.)

1.1 Idea opinnäytetyöstä

Opinnäytetyön aiheeksi valikoitui poliisin esitutkinnassa kuulusteltavan henkilön oikeudet ja velvollisuudet, sekä niihin liittyvät ilmoitukset ennen kuulustelua. Kuulusteltavilla henkilöillä tarkoitetaan asianomistajaa, rikoksesta epäiltyä ja todistajaa. Tällä hetkellä kuulusteltavalle kerrottavia oikeuksia ja velvollisuuksia ei löydä kootusti mistään yhdestä lakipykälästä, laista tai kuulustelulomakkeesta. Tähän tietysti vaikuttaa lakien jatkuva uusiutuminen, jonka perässä lomakkeiden päivitys ei pysy. Kameleon-lomakkeista löytyy Epäillylle tehtävät ilmoitukset-, Asianomistajalle tehtävät ilmoitukset- ja Todistajalle tehtävät ilmoitukset-lomakkeet. Lomakkeet eivät kuitenkaan ole ajantasaiset, eivätkä sisällä kaikkia oikeuksia ja velvollisuuksia. Niissä moni asia on myös kuitattu lausahuksella ”lisätietoja asiasta antaa poliisi”, mutta mistä se poliisi sitä lisätietoa aiheeseen liittyen saisi? Oikeusministeriö on laatinut esitteen ”Tietoa rikoksen uhrin oikeuksista”, joka tulisi pääsääntöisesti antaa kaikille asianomistajille. Sieltä löytyy tietoa asianomistajan oikeuksista, mutta sen antaminen asianomistajalle ei kuitenkaan korvaa ennen kuulustelua

kerrottavia asioita. Opinnäytetyön tarkoituksena on saada muodostettua opas, josta löytyy kaikki kuulusteltavalle kerrottavat oikeudet ja velvollisuudet.

Ollessani työharjoittelussa Oulun poliisilaitoksen Ylivieskan poliisiasemalla tuli siellä tutkijoiden kanssa puhetta opinnäytetyöstä. Ideoimme esitutkinnassa kuultavien henkilöiden oikeuksien ja velvollisuuksien kokoamisesta yhteen kokonaisuuteen. Opinnäytetyön tekeminen tarjosi minulle siihen oivan mahdollisuuden. Jo pitkään tutkintatyötä tehneillä oli sama mielikuva kuin minulla, että oikeuksia ja velvollisuuksia on hankala hallita ilman perehtyneisyyttä asiaan. Oppaasta tutkijalle tulisi olemaan hyötyä minulle itselleni, mutta myös muille. Opinnäytetyön teon aikana ammatillinen osaamiseni tulisi kehittymään.

Opinnäytetyöstä tulee hyödyllinen työkalu erityisesti rikostorjunnan- ja tutkinnan alueella työskenteleville poliiseille, mutta myös valvonta- ja hälytystoiminnassa työskenteleville, sillä joillakin poliisiasemilla myös he ovat tutkijoina rikoksissa. Sen lisäksi osa oikeuksista ja velvollisuuksista tulee kertoa myös ennen alustavaa puhuttelua, joten siinä mielessä nämä oikeudet ja velvollisuudet koskevat jokaista asiakkaiden parissa työskentelevää poliisia. Alustavalla puhuttelulla tarkoitetaan esimerkiksi rikospaikalla suoritettua epäillyn puhuttamista. Alustavaa puhuttelua suorittaessa tulee ottaa huomioon, että esimerkiksi rikoksesta epäillyn on oltava tietoinen itsekriminointisuojusta ja oikeudesta käyttää avustajaa.

Aihe on ajankohtainen, sillä erityisesti oikeuksien toteutumisessa ollaan koko ajan entistä tarkempia. Lisäksi 1.3.2016 on tullut muutoksia lakiin, jotka koskevat asianomistajan oikeuksia (Esitutkintalaki 805/2011, 4:18). Kokonaisuudessaan asianomistajan oikeuksiin kohdistuvat uudistukset Suomessa ovat saaneet alkunsa uhridirektiivistä. Euroopan unionin uhridirektiivi on lainsäädäntöohje jäsenvaltioille. Muutokset ovat tulleet voimaan alkuvuodesta, joten senkin takia tämä opinnäytetyö on erittäin ajankohtainen. Työtä voi tietysti hyödyntää myös esitutkinnassa kuulusteltava henkilö pysyäkseen tietoisena omista oikeuksista ja velvollisuuksistaan, mutta lähtökohtaisesti tämän opinnäytetyön kohderyhmänä ovat kuulusteluja suorittavat poliisit.

1.2 Työn tarpeellisuus

Kuulusteltavan oikeuksien merkitys on kasvussa. Ihmiset ovat nykypäivänä tietoisia omista oikeuksistaan tai heidän avustajansa ainakin ovat. Rikosasioiden käsittelyssä eri

oikeusasteissa on tullut yllättäviä käännteitä sen takia, että oikeuksia ja velvollisuuksia ei ole asianmukaisesti kerrottu ennen kuulustelua, ja sen takia kuulusteluja on määrätty hyödyntämiskieltoon.

Aihe on tärkeä ja hyödyllinen myös sen takia, että poliisin täytyy pystyä suoriutumaan yhdestä perustehtävästään, kuulustelusta, lain mukaan. Se ei onnistu ilman oikeuksien ja velvollisuuksien hallintaa. Laki velvoittaa kuulustelijaa kertomaan muutamia oikeuksia ja velvollisuuksia ennen kuulustelua, kun taas osa oikeuksista ja velvollisuuksista on kerrottava tilanteen niin vaatiessa. Kuulustelijan voi olla hankala muistaa, että täytyykö yksittäinen oikeus kertoa aina ennen kuulustelua vai vain tietyssä tapauksessa. Kaikista varmin tapa tutkijalla on ottaa tavakseen kertoa kaikki kuulusteltavan asemaan liittyvät oikeudet ja velvollisuudet kuulusteltavalle ennen kuulustelua. Seuraavassa kappaleessa otan esille yhden korkeimman oikeuden ennakkopäätöksen, jossa määrättiin hyödyntämiskieltoon rikoksesta epäillyn esitutkinnassa antamat lausunnot.

”A oli vangittuna, kun häntä kuulusteltiin epäiltynä törkeästä huumausainerikoksesta. A:lle määrätty puolustaja ei ollut kuulusteluissa läsnä. Kuulustelut käytiin englanniksi, mutta pöytäkirjat laadittiin suomeksi, jota A ei lainkaan osannut. Esitutkintapöytäkirjan mukaan A:lle oli ennen kuulusteluja ilmoitettu oikeudesta käyttää avustajaa, mutta hänelle ei ollut ilmoitettu oikeudesta pysyä vaiti ja oikeudesta olla myötävaikuttamatta oman syyllisyytensä selvittämiseen. Poliisin tiedossa oli, ettei A ollut neuvotellut puolustajansa kanssa myöskään ennen kuulusteluja.

A tuomittiin hovioikeudessa törkeästä huumausainerikoksesta sekä törkeästä kuolemantuottamuksesta ja törkeästä vammantuottamuksesta. Syyksilukeminen perustui osaksi A:n esitutkinnassa antamiin lausumiin, joihin syyttäjä oli oikeudenkäynnissä vedonnut A:n syyllisyyttä tukevana näyttönä.

Korkeimman oikeuden ratkaisusta ilmenevillä perusteilla katsottiin, että A ei ollut yksiselitteisesti ja oikeuksistaan tietoisena luopunut oikeudestaan käyttää avustajaa esitutkinnassa eikä A ollut tiennyt avustajasta luopumisen seurauksista. A:n puolustautumismahdollisuuksia ja itsekriminointisuoja oli rikottu niin, ettei esitutkinnassa annettuja lausumia saanut käyttää näyttönä A:ta vastaan.” (KKO 2012:45.)

Ennen kuulustelua kerrottavilla oikeuksilla ja velvollisuuksilla voi olla todella iso merkitys asian ratkaisun kannalta, ja sen vuoksi jokaisen tutkijan tulisi hallita ne.

1.3 Tavoite

Opinnäytetyön tavoitteena on tuottaa selkeä ja visuaalisesti järkevä opas tutkijalle kuulusteltavan oikeuksista ja velvollisuuksista. Sen lisäksi opinnäytetyöhön tulee sisällyttämään raportti, jossa oikeudet ja velvollisuudet avataan laajemmin ja pohditaan niiden merkitystä. Tavoitteena on, että tutkija voisi tarvittaessa oppaan lisäksi perehtyä raporttiosuuteen, jossa on syvällisempää pohdintaa. Ongelmalliseksi koetaan se, että kuulusteltavalle kerrottavat oikeudet ja velvollisuudet ovat hajallaan eri laeissa ja lomakkeissa, ja tässä työssä ne on tarkoitus koota yhteen kokonaisuuteen. Tavoitteena tämän opinnäytetyön teossa on myös kehittää omaa ammatillista osaamistani.

Olemassa olevat lomakkeet, jotka sisältävät tietoa oikeuksista ja velvollisuuksista, eivät ole kokonaisuudessaan ajan tasalla. Näihin lomakkeisiin verrattuna opinnäytetyön produktin eli oppaan olisi tarkoitus sisältää kuulusteltavien oikeudet ja velvollisuudet, mutta myös sen lisäksi selventää niitä, että mitä mikäkin kohta tarkoittaa. Kuulustelulomakkeesta ennen kuulustelua ilmoitettavia seikkoja on helppo raksia lomakkeeseen kerrotuksi, mutta todellisuudessa kaikki tutkijat eivät edes tiedä mitä mikäkin kohta tarkoittaa. Oppaasta pitäisi pienellä vilkaisulla saada käsitys jokaisen kohdan tarkoituksesta. Oppaaseen sisällytetään hyperlinkit Finlex.fi -sivuston ajantasaisiin lakeihin, jotta on helppo tarkastella sieltä asiaa lisää. Oppaasta olisi tarkoitus tulla käyttökelpoinen apu tutkijalle.

Yksi opinnäytetyöni tavoitteista olisi se, että opinnäytetyöni menisi oikeaan käyttöön avuksi tutkijoille, ja aion tarjota sitä harjoittelupaikkani poliisiasemalle työvälineeksi.

1.4 Toteutus ja menetelmät

Opinnäytetyöni on paitsi toiminnallinen opinnäytetyö, soveltava oikeustieteen tutkimus, niin samalla kehittämistyö, jonka tavoitteena on valmistaa opas tutkijalle kuulusteltavalle kerrottavista oikeuksista ja velvollisuuksista. Opinnäytetyön toteutus tapahtuu niin, että ensin perehdytään työn laki- ja teoriapohjaan, sekä kerätään aineistoa. Sen jälkeen käydään läpi asianomistajan, epäillyn ja todistajan oikeudet ja velvollisuudet. Vilka (2005, 62) toteaa, että tutkiminen on yhtäaikaista kirjoittamista. Kirjoittaminen on iso osa tämänkin opinnäytetyön toteuttamista.

Raporttiosuuden tekeminen on tärkeä vaihe, sillä opasta käyttävä tutkija voi tarvittaessa tukeutua raporttiin. Tavoitteena on oppaan ja raportin selkeä yhteys. Raportista löytyy asiat syvemmin ja oppaassa ne on mahdollisimman lyhyesti mainittu.

Opinnäytetyö tulee sisältämään toistoa joidenkin oikeuksien ja velvollisuuksien kohdalta paljonkin, sillä kuulusteltavilla on myös samoja oikeuksia ja velvollisuuksia. Kuitenkinärkevin runko opinnäytetyölle muodostuu niin, että eritellään asianomistajan, rikoksesta epäillyn ja todistajan oikeudet ja velvollisuudet pääasiassa aseman mukaan. Käytännöllisyyden takia toistoa tulee olemaan sen takia, jos lukija haluaa perehtyä esimerkiksi rikoksesta epäillyn kielellisiin oikeuksiin, niin ei hänen tarvitse hyppiä sivulta toiselle viitattujen sivujen perässä.

Kun raportti alkaa pääpiirteittäin olla valmis, tehdään toiminnallisen opinnäytetyön produkti eli tässä tapauksessa opas tutkijalle. Seuraavan otsikon alla käydään tarkemmin läpi produktin toteuttamista. Lopussa seuraa opinnäytetyön viimeistely. Toiminnallisen opinnäytetyön yksi tärkeimmistä vaiheista on mielestäni palautteen kerääminen. Palaute kertoo sen, miten opinnäytetyö on onnistunut. Aion kerätä työstäni palautetta rikostutkinnassa työskenteleviltä poliiseilta. Palautteen keräämisen tavoitteena on kuulla miten opinnäytetyötä voi hyödyntää oikeassa poliisityössä, sekä mitä kehittämiskohteita siinä on. Palautteesta tullaan kirjoittamaan kooste opinnäytetyön loppuun.

Opinnäytetyötä tehdessä käytetään aika-ajoin Urkund –plagioinnin tunnistusjärjestelmää apuna tarkastamaan, että opinnäytetyö noudattaa tutkimusetiikan sääntöjä. Arja Kuula (2006, 29) kertoo kirjassaan Tutkimusetiikka –Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys, että väärentäminen ja plagiointi ovat tavanomaisia esimerkkejä tutkimusetiikan vastaisista teoista. Mielestäni pitäisi olla itsestään selvyys, että toisten tekstejä lainatessa ilmoitetaan rehellisesti, mistä se on peräisin. Näin myös erottuu mikä on kirjoittajan omaa pohdintaa ja mikä on lainattua.

Kuulusteluihin liittyy lisäksi muitakin kerrottavia seikkoja kuin kuulusteltavan oikeudet ja velvollisuudet; esimerkiksi kirjallisesta menettelystä kertominen. Rajaan nämä muut asiat opinnäytetyöni ulkopuolelle, ja käsittelen tässä opinnäytetyössä vain nimenomaan kuulusteltavalle kerrottavia oikeuksia ja velvollisuuksia. Asianosaisten oikeudet ja velvollisuudet koskevat paitsi kuulustelutilanteita, myös jo alustavia puhutteluja esimerkiksi tapahtumapaikalla. Rajaan alustavia puhutteluja koskevan oikeuksien ja velvollisuuksien

pohdinnan tämän työn ulkopuolelle. Kuitenkin työtä voi hyödyntää myös valvonta- ja hälytyssektorilla työskentelevät poliisit, sillä alustavissa puhutteluissa on sama teoriapohja kuin ennen kuulustelua kerrottavilla oikeuksilla ja velvollisuuksilla.

Lähdeaineistona työssä tullaan käyttämään jo olemassa olevaa materiaalia; esimerkiksi kirjallisuutta, lakeja, korkeimman oikeuden ratkaisuja ja hallituksen esityksiä.

1.4.1 Toiminnallinen opinnäytetyö

Tämä opinnäytetyö on toteutettu toiminnallisena opinnäytetyönä. Opinnäytetyö on julkinen. Toiminnalliseen opinnäytetyöhön kuuluu raportti ja produkti eli tuote. Raportti sisältää opinnäytetyöprosessin kulun ja teoriapohjan opinnäytetyölle. Tuote eli produkti voi olla vaikkapa ohje, opas tai tapahtuma. Toiminnallisen opinnäytetyön tulisi tavoitella käytännön toiminnan järjeistämistä tai ohjeistamista. (Vilka & Airaksinen 2005, 9.) Tämä opinnäytetyö toteutetaan toiminnallisena opinnäytetyönä, koska kehittämisideana on oppaan tuottaminen tutkijoille. Vaikka opinnäytetyö on lähtökohtaisesti toiminnallinen opinnäytetyö, on teoriapohja kuitenkin oikeustieteellinen. Opinnäytetyöni on samalla soveltava oikeustieteen tutkimus. Seuraavan otsikon alla käsitellään tarkemmin oikeustieteellisen tutkimuksen teoriaa.

Toiminnallinen opinnäytetyö vaatii jonkun toiminnallisen, käytännön ongelman, joka opinnäytetyöllä on tarkoitus ratkaista. Toiminnalliseen työhön sisältyy tietoperusta, valinnat ja ratkaisut perusteluineen, kohderyhmälähtöisyys sekä työn prosessin ja lopputuloksen arviointi. (Airaksinen 2010.) Keskeinen ongelma tähän opinnäytetyöhön liittyen on se, että tutkijalla on hankalaa pysyä ajan tasalla kuulusteltavana olevan henkilön oikeuksista ja velvollisuuksista sen takia, koska niitä on löytyy monista eri laeista ja lomakkeista. Työn teoriatausta muodostuu toiminnallisen opinnäytetyön ja oikeustieteellisen tutkimuksen teoriasta, unohtamatta itse asian eli oikeuksien ja velvollisuuksien viitekehystä.

1.4.2 Oikeustieteellinen tutkimus

Oikeustieteellinen tutkimus on hyvin moninainen käsite. Oikeustieteellinen tutkimus voi etsiä vastauksia oikeudellisiin kysymyksiin. (Miettinen 2016, 24.) Ari Hirvonen (2011) määrittelee julkaisussaan oikeustieteen olevan tiede, joka tutkii oikeutta. Hän kertoo lisäksi, että oikeustieteeseen sisältyy useita eri asioita tutkivia tieteenhaaroja, jotka hän jakaa lainoppiin, oikeusteoriaan ja oikeuden yleistieteisiin. (Hirvonen 2011, 21.) Keskeisiä

tehtäviä oikeustieteelliselle tutkimukselle ovat oikeudellisen tiedon systematisointi ja tulkinta. Tutkittava aihe ja oikeudenala määrittelevät tutkimuksen tiedollisia tarpeita, mutta lähes poikkeuksetta oikeustieteellisen tutkimuksen lähdeaineistoa ovat säädösten lisäksi eduskuntakäsittelyssä syntyneet asiakirjat sekä hallituksen esitykset. (Miettinen 2016, 79.) Kuten huomaamme, oikeustieteellinen tutkimus käsitteenä on hyvin monisäikeinen.

Lainoppi on yksi oikeustieteellisen tutkimuksen tieteen alalaji. Lainoppi eli oikeusdogmatiikka tutkii voimassa olevaa oikeutta (Hirvonen 2011, 21.) Lainoppi käsitetään myös normien tulkinnaksi. Lainopillinen tutkimus pyrkii selvittämään tutkimuskysymykseensä vastausta; mitä laissa sanotaan ja miten sitä tulkitaan. (Hirvonen 2011, 36.) Tämän opinnäytetyön teko perustuu olemassa olevan oikeuden tulkintaan, joten työ sisältää piirteitä lainopillisesta tutkimuksesta. Lainopin tarkoituksena on usein pyrkiä selvittämään sitä, että miten voimassa olevan lain eli oikeuden mukaan tulisi toimia. Lainoppi pyrkii siis selventämään oikeusjärjestyksen sisältöä ja näin tulkitsemaan sitä. (Husa 2008, 20.)

Systematisointi on keskeinen lainopin tehtävä. Systematisointi tarkoittaa voimassa olevan oikeuden jäsentämistä. Systematisointi auttaa oikeuden tulkitsemisessa, sillä sen tarkoituksena on kehittää oikeudellista käsitejärjestelmää. (Husa 2008, 20.)

Yksi oikeustieteellisen tutkimuksen perusmetodeista on tekstianalyysi eli sisällönerittely. Oikeusnormia tulkintaan niin, että yritetään ymmärtää mitä sen teksti tarkoittaa. Oikeusnormien tulkinnassa voi joutua käyttämään apunaan esimerkiksi lainvalmisteluasiakirjoja. (Husa 2008, 25.) Tässä opinnäytetyössä ei perehdytä kovin syvälle tekstianalyysin maailmaan, mutta lähtökohtana on kuitenkin oikeusnormin tekstin ymmärtäminen ja tarkoituksen selventäminen. Perustuuhan koko opinnäytetyö lakiin.

1.5 Oppaan suunnittelu

Produktin valmistamisen suunnittelu lähti liikenteeseen käytännöllisyyden näkökulmasta. Pohdittavana oli, että millainen produkti olisi mahdollisimman käytännönläheinen ja hyvin tutkijan hyödynnettävissä. Tuotteen eli tässä opinnäytetyössä oppaan on tarkoitus olla mahdollisimman yksinkertainen, selkeä ja käyttökelpoinen.

Opinnäytetyön kohderyhmänä ovat poliisit, joilla pitäisi olla käsitys oikeuksista ja velvollisuuksista, joten kaikkea ei tarvitse hyvin tarkkaan tarvittaessa selvittää. Esimerkiksi viittaukset lakiin laitetaan produktiin lyhenteinä, eikä uudestaan esitellä niitä ikään kuin uusina lähteinä. Tarkat viitteet löytyvät kuitenkin raportista. Oppaan on tarkoitus olla myös selkeässä yhteydessä opinnäytetyön raporttiosuuden kanssa eli halutessaan tutkija voi käyttää myös raporttia asiasta lisätietoa halutessaan. Oppaan valmistamista käsitellään opinnäytetyön lopussa olevissa pohdinnoissa tarkemmin.

1.6 Opinnäytetyön rakenne

Opinnäytetyön rakenne koostuu kansilehdestä, tiivistelmästä, sisällysluettelosta, lyhenneluettelosta, johdannosta, varsinaisesta aiheesta eli kuulusteltavan oikeuksista ja velvollisuuksista ja pohdinnasta, unohtamatta lopussa olevaa lähdeluetteloa. Opinnäytetyöhön tulee lisäksi yksi liite, joka on tämän toiminnallisen opinnäytetyön produkti; tutkijan opas.

Tiivistelmä löytyy jokaisen opinnäytetyön alusta, ja niin myös tämänkin opinnäytetyön. Sinikka Viskari (2009, 21) kertoo teoksessaan Tieteellisen kirjoittamisen perusteet –Opas kirjoittamiseen ja seminaarityöskentelyyn, että tiivistelmän pitää olla tiivistä ja informatiivista tekstiä, joka kertoo kaiken olennaisen tutkielmasta. Tiivistelmän tulee vastata tutkimuksen sisältöä ja tarkoitusta.

Johdanto-osuudessa käsitellään opinnäytetyön ideaa, tarpeellisuutta, tavoitetta, toteutusta ja menetelmiä, sekä rakennetta. Johdanto on tärkeä osa opinnäytetyötä, sillä sen lukija yleensä lukee ensimmäisenä ja tekee johtopäätöksensä työstä (Hakala 2004, 130). Sen jälkeen käsitellään varsinaisen asia eli kuulusteltavan oikeudet ja velvollisuudet.

Pohdinnassa opinnäytetyön loppupuolella käsitellään raportin tekoa, työstä saatua palautetta, muistion päivittämistä, opinnäytetyöprosessin toteutumista ja omaa arviointia. Pohdintaosuudessa tarkastellaan työn sisältöä, työn tekemistä ja sen sujuvuutta, sekä arviointia. Pohdinnassa on myös tarkoitus pohtia työn tulosten merkitystä sekä luotettavuutta, kuten myös mahdollisia kehittämissideoita. (Kniivilä ym. 2007, 75.)

2 ASIANOMISTAJAN OIKEUDET JA VELVOLLISUUDET

2.1 Asema esitutkinnassa

Esitutkinnassa osallisena olevan henkilön on oikeus saada mahdollisimman pian tieto siitä, missä asemassa hän on. Jos henkilön asema ei ole tiedossa tai se on epäselvä, voidaan henkilöä kuulla kuultavana. (ETL 4:9.) Henkilön asema esitutkinnassa on kaikkien esitutkintatoimenpiteiden perusta. Oikeudet ja velvollisuudet määräytyvät sen mukaan missä asemassa henkilöä kuullaan. Jos henkilön asema muuttuu kesken esitutinnan, voi olla, että aiemmin tehdyt kuulustelut menettävät todistusarvonsa pelkästään sen takia, että henkilöllä olleet oikeudet ja velvollisuudet ovat siinä hetkessä olleet hänen todellisesta asemastaan poikkeavat.

2.2 Oikeus kuulustelutodistajaan

Kuulusteluun on mahdollista ottaa paikalle kuulustelutodistaja, joko kuulusteltavan pyynnöstä tai tutkijan omasta aloitteestaan. Siinä tapauksessa, ettei kuulustelua voida tutkintaa vaarantamatta viivyttää, voidaan kuulustelu suorittaa ilman kuulustelutodistajaa, vaikka kuulusteltava olisi halunnut kuulustelutodistajan paikalle. Kuulustelutodistajan käyttö on mahdollista korvata kuulustelun ääni- tai videotallenteella. (ETL 7:11.)

Kuulustelutodistajan on oltava luotettava sekä esteetön todistaja. Esteellinen kuulustelutodistajaksi on henkilö, jos

- ”1) hän on oikeustoimeen osallinen tai oikeustoimi tehdään hänen hyväkseen;
- 2) hän on toimituksen asianosainen tai toimitus koskee hänen oikeuttaan;
- 3) hän on 1 tai 2 kohdassa tarkoitetun henkilön nykyinen tai entinen aviopuoliso taikka nykyinen avopuoliso, sisarus, sukulainen suoraan ylenevässä tai alenevassa polvessa taikka hänellä on 1 tai 2 kohdassa tarkoitettuun henkilöön vastaavanlainen parisuhteeseen tai sukulaisuuteen rinnastuva läheinen suhde;
- 4) hän on 3 kohdassa tarkoitetussa suhteessa siihen, jonka tehtäviin toimitus tai oikeustoimen tekemiseen myötävaikuttaminen kuuluu;
- 5) hän ei ole täyttänyt 15 vuotta tai hänen henkinen toimintansa on häiriintynyt niin, ettei hän ilmeisesti ymmärrä todistamisen merkitystä.” (Laki oikeustoimen ja toimituksen todistajan esteellisyydestä 734/2015, 1 §.)

Kuulustelutodistajan läsnäolo voi olla hyödyllistä silloin, jos tutkija olettaa kuulusteltavan käyttäytyvän aggressiivisesti. Pelkkä kuulustelutodistajan läsnäolo voi tuolloin rauhoittaa tilannetta. Kuulustelutodistajan läsnäolossa on tietysti kääntöpuolensa; jos on saanut kuulusteltavan kanssa hyvän yhteyden, voi kuulustelutodistajan läsnäolo vaikuttaa esimerkiksi niin, että kuulusteltava sulkeutuu.

Kuulustelutodistajan läsnäololla pyritään varmistamaan kuulustelujen suorittaminen puolueettomasti ja luotettavasti. Kuulustelutodistajan ollessa läsnä kuulustelussa, on mahdollista selvittää myös jälkikäteen kuulustelun tapahtumat ja kulku. Kuulustelutodistajan läsnäolo tuo oikeusturvaa sekä kuulusteltavalle, että kuulustelijalle. (Helminen ym. 2014, 426.)

2.3 Oikeus käyttää avustajaa

Asianomistajalla on oikeus käyttää avustajaa esitutkinnassa. Hän saa valita avustajansa itse. Tästä oikeudesta pitää ilmoittaa asianomistajalle kirjallisesti ennen hänen kuulemistaan, paitsi jos asia käsitellään suppeassa esitutkinnassa. (ETL 4:10.)

Asianomistaja voi valita avustajansa itse esimerkiksi siten, että hänelle annetaan Suomen Asianajajaliiton luettelo avustajista tai luettelo tietyllä paikkakunnalla työskentelevistä avustajista. Avustajan valitsemista rajoittaa ainoastaan esitutkintalain 11 luvun 3 pykälässä mainitut säännökset kelpoisuudesta avustajaksi. (Helminen ym. 2014, 431.) Avustajana voi toimia asianajaja, julkinen oikeusavustaja tai muu luvan saanut oikeudenkäyntiavustaja. Avustajalta odotetaan myös nuhteetonta ja ammatilleen sopivaa käyttäytymistä. (ETL 11:3.)

Rikosoikeudenkäynnissä avustajana oleminen asettaa tietynlaisia vaatimuksia asianajajalle. Koko prosessissa on tärkeää, että asiakas kokee avustajansa luotettavaksi ja heillä olisi hyvä vuorovaikutus. Tärkeitä vaatimuksia ovat siis ihmisten kuunteleminen ja taito antaa ihmisille mahdollisuus osallistua oman asiansa käsittelyyn. (Fredman 2013, 56-57.) Nämä seikat ovat kuitenkin sellaisia, jotka liittyvät avustajan tekemään työhön ja sen laatuun, eikä niinkään poliisin suorittamaan esitutkintaan.

2.4 Mahdollisuus oikeudenkäyntiavustajaan

Asianomistaja voi saada tuomioistuimen määräämän oikeudenkäyntiavustajan esitutkintaa ja oikeudenkäyntiä varten kolmessa tapauksessa;

- ”1) rikoslain (39/1889) 20 luvussa tarkoitetussa seksuaalirikosta koskevassa asiassa, jolle sitä erityisestä syystä pidetä tarpeettomana;
- 2) rikoslain 21 luvun 1–6 ja 6 a §:ssä tarkoitetussa rikosasiassa, jos sitä asianomistajan ja rikoksesta epäillyn välinen suhde huomioon ottaen on pidettävä perusteltuna;
- 3) henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvaa rikosta koskevassa asiassa, jos sitä rikoksen vakavuus, asianomistajan henkilökohtaiset olosuhteet ja muut seikat huomioon ottaen on pidettävä perusteltuna.” (Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 689/1997, 2:1a.)

Rikoslain 20 luvussa mainittuja seksuaalirikosasioita ovat mm. raiskaus, törkeä raiskaus, pakottaminen seksuaaliseen tekoon, seksuaalinen hyväksikäyttö, seksuaalinen ahdistelu, lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö ja törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. Rikoslain 21 luvun 1-6 ja 6 a § sisältävät seuraavat nimikkeet: tappo, murha, surma, lapsensurma, pahoinpitely, törkeä pahoinpitely ja törkeä henkeen tai terveyteen kohdistuvan rikoksen valmistelu.

Jos asianomistajalla on oikeus oikeudenkäyntiavustajaan, on hänellä silloin oikeus myös tukihenkilöön. Oikeudenkäyntiavustaja auttaa asianomistajaa asian oikeudellisessa käsittelyssä ja tukihenkilön tehtävä on olla henkisenä tukena. Oikeudenkäyntiavustajan asianomistaja saa edellä mainituissa tapauksissa tuloistaan riippumatta, ja avustajan palkkio maksetaan valtion varoista. Oikeudenkäyntiavustajana voi toimia julkinen oikeusavustaja, asianajaja tai muu luvan saanut lakimies. Tosiasiallisesti oikeudenkäyntiavustajan hankkiminen tapahtuu niin, että tutkinnanjohtaja tai syyttäjä tekee tuomioistuimelle esityksen oikeudenkäyntiavustajan määräämisestä. (Rantaeskola 2014, 144.)

2.5 Mahdollisuus tukihenkilöön ja tukevaan henkilöön

Asianomistajalle, jolle on mahdollista miettiä oikeudenkäyntiavustajan määräämistä, on myös mahdollista määrätä tukihenkilö. Asianomistajan voidaan tällöin katsoa tarvitsevan tukea esitutkinnassa ja oikeudenkäynnissä. Tukihenkilö maksetaan valtion varoista. Tukihenkilöllä tulee olla riittävä pätevyys. (ROL 2:3).

Asianomistajalle määrätty tukihenkilö saa olla lähtökohtaisesti läsnä kaikissa päämiehensä kuulusteluissa, paitsi jos tutkinnanjohtaja kieltää läsnäolon perustelluista rikostutkinnallisista syistä. Asianomistajalla voi olla kuulustelussaan läsnä vaihtoehtoisesti tai myös muu tukeva henkilö, jos hänen läsnäolo ei vaaranna salassapitovelvollisuutta tai

rikoksen selvittämistä. (ETL 7:12.) Muu asianomistajaa tukeva henkilö voi olla esimerkiksi hänen kaveri tai sukulainen. Tutkijana kannattaa muistaa tukevan henkilön läsnäolon mahdollisuus kuulustelutilanteessa, sillä moni asianomistaja voisi saada turvaa ja rohkeutta kertoa asioista, kun tuttavansa on läsnä. Tukevan henkilön tehtävä on kuitenkin olla asianomistajan tukena, eikä vaikuttamassa tutkinnan kulkuun.

2.6 Asianomistajan totuudessa pysymisvelvollisuus ja perätön lausuma viranomaismenettelyssä

Selvittäessään asiaa, tulee asianomistajan ja tämän laillisen edustajan/asiamiehen pysyä totuudessa (ETL 7:6). Asianomistajan ei ole kuitenkaan pakko vastata kysymyksiin tai selvittää asiaa, mutta kaikki mitä hän kuulustelussa kertoo, tulee olla totta. Asianomistajalla on ns. negatiivinen totuudessa pysymisvelvollisuus. (Helminen ym. 2014, 392.)

Rikoslaissa on säädetty rangaistus, jos kuultava antaa perättömän lausuman viranomaismenettelyssä. Asianomistaja tai todistaja, joka antaa asiaan liittyvän väärän tiedon tai salaa asiaan kuuluvan seikan ilman laillista syytä, on tuomittava sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi. (RL 15:2.) Rangaistusuhka on kuitenkin sovellettavissa vain silloin, kun henkilöä on kuulusteltu paikanpäällä kasvotusten, eikä näin ollen tule kyseeseen esimerkiksi puhelinkuulusteluissa. (Helminen ym. 2014, 394.) Puhelinkuulusteluja suoritetaan nykyään vain enemmän ja enemmän, mutta kuinka moni kuulustelija tulee oikeasti miettineeksi sitä, että totuusvelvollisuutta ei voida pitää kuulusteltavaa velvoittavana puhelinkuulustelussa. Nähdäkseni tämä perustuu siihen tosiasiaan, että puhelinkuulustelussa ei voida olla täysin varmoja siitä kenen kanssa puhutaan. Olisikohan nykytekniikalla mahdollista varmentaa puhelinkuulusteltavan henkilöllisyys jotenkin? Nykyäänkin puhelinkuulustelua suorittaessa tulee pystyä riittävällä varmuudella toteamaan puhelimen toisessa päässä olevan henkilöllisyys. Ehkäpä tulevaisuudessa totuusvelvollisuus tulee olemaan voimassa myös puhelinkuulusteluissa.

Jos asianomistajalla ei ole vaatimuksia, tullaan häntä kuulemaan oikeudenkäynnissä todistajan asemassa (Oikeudenkäymiskaari 4/1734, 17:29).

2.7 Vaitiolo-oikeus ja syytteen vaaran välttäminen

Asianomistajalla on oikeus kieltäytyä kertomasta sellaista seikkaa, joka saattaisi hänet ja hänen lähisukulaisen tai vastaavan syytteen vaaraan tai myötävaikuttaisi hänen tai

lähisukulaisensa syyllisyyden selvittämistä (OK 17:18). Syytteen vaaran välttäminen koskee myös muita kuin käsiteltävänä olevaa asiaa.

”Asianosaisen nykyinen tai entinen aviopuoliso taikka nykyinen avopuoliso, sisarus, sukulainen suoraan ylenevässä tai alenevassa polvessa taikka se, jolla on vastaavanlainen parisuhteeseen tai sukulaisuuteen rinnastuva läheinen suhde asianosaiseen, saa kieltäytyä todistamasta.” (OK 17:17.)

2.8 Oikeus maksuttomaan oikeusapuun ja avustajaan

Asianomistajalla on tietyissä olosuhteissa mahdollisuus saada valtion varoista kustannettavaa oikeusapua sekä valtion kustantama avustaja. Asianomistaja tarvitsee tuolloin oikeudellista apua asiassaan, eikä oman taloudellisen tilanteensa vuoksi pysty apua omin varoin hankkimaan. Oikeusapu voi olla oikeudellista neuvontaa sekä avustamista tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa. (Oikeusapulaki 257/2002, 1 §.)

Oikeusapua henkilö saa joko kokonaan tai osittain valtion varoilla. Siinä tapauksessa, jos oikeusavun hakijalla on oikeusturvavakuutus, ei oikeusapua myönnetä. Oikeusapu myönnetään henkilön käyttövaroihin perustuen. Yritysten ja yhteisöjen ei ole mahdollista saada oikeusapua. (Oikeusapu, luettu 15.10.2016.) www.oikeus.fi/oikeusapu - internetsivuilta löytyy hyvät ohjeistukset oikeusavun hakemiseen, kuten myös esimerkkejä siitä minkälaisilla käyttövaroilla oikeusapua on mahdollista saada.

Kuulustelijan on hyvä kertoa asianomistajalle tästä oikeudesta niin, että asianomistajalle jää selvä kuva siitä, mitä oikeusapu tarkoittaa. Kuulustelija voi lisäksi neuvoa asianomistajaa tutustumaan oikeusapuun lisää internetissä. Lisäksi asianomistajaa on hyvä neuvoa ottamaan tarvittaessa yhteyttä paikkakunnan oikeusaputoimistoon, josta löytyy paras mahdollinen tieto liittyen oikeusapuasioihin.

2.9 Oikeus esittää yksityisoikeudellinen vaatimus

Asianomistajalla on oikeus esittää yksityisoikeudellinen vaatimus esitutkinnan aikana, ja oikeus pyytää syyttäjää ajamaan vaatimusta syyteasian yhteydessä. Syyttäjän on ajettava asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta, jos vaatimus ei ole ilmeisen perusteeton eikä siitä synny olennaista haittaa. (RL 4:18.)

Jos asianomistaja haluaa hakea korvauksia, tulee hänen ilmoittaa esitutkinnassa tai viimeistään syyttäjälle tämä vaatimus, sekä sen perusteet. (ROL 3:9.) Poliisin tehtävä ei ole esitutinnan aikana käyttää mahdottomasti aikaa ja resursseja asianomistajan yksityisoikeudellisen vaatimuksen selvittämiseen, mutta tämä ei tarkoita sitä, etteikö tunnusmerkistöön liittyvää vahinkoa tulisi selvittää. Päävastuu yksityisoikeudellisen vaatimuksessa on asianomistajalla itsellään, jonka tulee esittää perustellusti vaatimuksen määrä. Yleensä edellytetään, että jokaisesta korvattavasta asiasta on jotakin dokumenttia (kuitti, lasku tms.). Asianomistajan korvausvaatimus olisi hyvä käytössä ja haastehakemusta tehtäessä. (Helminen ym. 2014, 395.)

Koska asianomistajan itsensä vastuulla on yksityisoikeudellisen vaatimuksen esittäminen, ei poliisin tule myöskään ottaa kantaa vaatimuksen suuruuteen. Asianomistajaa voi neuvoa kääntymään asiassa avustajan puoleen taikka ehdottaa perehtymään esimerkiksi Henkilövahinkoasiain neuvottelukunnan suosituksia -kokoelmaan. Asianomistajalla on usein hankaluuksia arvioida vaatimustensa summaa, ja tutkijan olisi hyvä jo kuulusteluun kutsuttaessa pyytää asianomistajaa miettimään asiaa. Toinen vaihtoehto on kuulustelun aikana sopia joku määräaika korvausvaatimusten toimittamiselle ennen kuin esitutkimateriaali lähtee prosessissa eteenpäin syyttäjälle. Harvemmin asianomistaja osaa kuulustelussa suoraan kertoa vaatimustensa määrää, jos sitä yllättäen kysytään.

2.10 Kirjallinen vahvistus rikosilmoituksesta

”Asianomistajalle on annettava hänen tekemästään rikosilmoituksesta kirjallinen vahvistus, joka sisältää ilmoituksen tekemistä ja ilmoitettua rikosta tai tapahtumaa koskevat perustiedot.” (ETL 3:1.) Kirjallinen vahvistus tulee antaa asianomistajalle ilman hänen pyyntöä. Kirjallisen vahvistuksen ajankohtaa ei ole tarkemmin säädetty, mutta nähdäkseni esitutinnan yhteydessä tällainen olisi yksinkertaisinta asianomistajalle toimittaa. Esitutkintalakiin kirjallisen vahvistuksen antaminen asianomistajalle on kirjattu muotoon *on annettava*. Näin ollen jokaisesta ilmoituksesta asianomistajalle täytyy antaa kirjallinen vahvistus, kun lakitekstiin ei ole jätetty mitään ehtojen varaan.

Kirjallisen vahvistuksen tulee sisältää tiedot tekoajasta ja -paikasta, asianomistajaa koskevista tiedoista, sekä perustiedot rikoksesta ja sillä aiheutetusta vahingosta. Kirjallisen vahvistuksen tulee sisältää myös esitutkintaviranomaisen yhteystiedot. Kirjallinen vahvistus

voi olla aiemminkin annettu ilmoitusjäljennös, mutta periaatteessa se voi olla toisenlainen asiakirja. (HE 66/2015, 17-38.)

2.11 Oikeus saada korvausta rikoksella aiheutetusta vahingosta

Rikoksen uhrilla on mahdollisuus saada korvausta rikoksella aiheutetusta vahingosta valtion varoista. Valtion varoista maksettavaa korvausta on helpompi saada henkilövahingoista, kuin omaisuudelle aiheutuneista vahingoista. Korvausta haetaan erikseen Valtiokonttorilta. Jos korvaus myönnetään Valtiokonttorista, voi valtio periä korvauksen myöhemmin rikosentekijältä. (Rikosjutun käsittely käräjäoikeudessa – Maksut ja korvaukset, luettu 12.10.2016.)

Jos on ilmeistä, että asianomistajalla olisi oikeus saada korvausta rikosvahinkolain (1204/2005) mukaan, tulee silloin tutkijan ilmoittaa hänelle oikeudesta korvaukseen. Tutkija on myös velvoitettu tarvittaessa opastamaan asianomistajaa korvauksen hakemisessa. (ETL 11:9.)

Valtion varoista saatava korvaus rikoksella aiheutetusta vahingosta omaisuusrikoksissa tulee kysymykseen, jos vahinkoa aiheuttaa esimerkiksi vankilasta karannut henkilö. Henkilövahinkotapauksissa korvausta on helpompi saada valtion varoista.

”Henkilövahingon kärsineelle suoritetaan korvaus:

- 1) tarpeellisista sairaanhoitokustannuksista ja muista tarpeellisista kuluista;
- 2) ansionmenetyksestä;
- 3) kivusta ja särystä sekä muusta tilapäisestä haitasta;
- 4) pysyvästä haitasta.

Henkilövahingon kärsineelle suoritetaan lisäksi kohtuullinen korvaus henkilövahingon yhteydessä vahingoittuneista vaatteista ja muista henkilökohtaisista käyttöesineistä.

Sairaanhoitokustannuksina korvataan myös sairaanhoitoon välittömästi liittyvästä lääkinnällisestä kuntoutuksesta aiheutuvat kustannukset.” (RikosvahinkoL 4 §.)

”Tämän lain nojalla korvataan esinevahinko, jonka on aiheuttanut:

- 1) vanki, pidätetty, viranomaisen huostassa oleva kiinniotettu tai muuten rikoksen johdosta vapautensa menettänyt henkilö;

2) mielisairauden tai muun mielenterveydenhäiriön, mielentilatutkimuksen, tartuntataudin, kehitysvammaisuuden, päihteiden käytön, päihtymyksen taikka muun näihin verrattavan syyn vuoksi tahdostaan riippumatta laitokseen sijoitettu tai säilöön otettu henkilö;

3) ulkomaalaislain (301/2004) 121 §:n nojalla säilöön otettu henkilö; taikka

4) lastensuojelulain (683/1983) nojalla huostaanotettu ja laitoshuoltoon sijoitettu lapsi.

Korvauksen saaminen edellyttää lisäksi, että 1 momentissa tarkoitettu henkilö on aiheuttanut vahingon ollessaan vankilassa tai muussa laitoksessa, ollessaan sijoitettuna laitoksen ulkopuolella tai lomalla taikka karattuaan laitoksesta tai viranomaisen huostasta.” (RikosvahinkoL 13 §.)

2.12 Oikeus esittää kysymyksiä toiselle kuulusteltavalle

Kuulustelussa asianosainen tai avustajansa voivat esittää asian selvittämiseen liittyviä kysymyksiä toiselle kuulusteltavalle. Kysymykset esitetään yleensä tutkijan välityksellä, ja siitä päättää tutkija itse. Kysymyksiä voi esittää myös syyttäjä. (ETL 7:17.)

Tämänkin oikeuden kohdalla ollaan ihmisoikeuksien äärellä, siinä missä muidenkin. Reilu ja oikeudenmukainen esitutkinta katsotaan toteutuvan, kun kysymysten esittäminen toiselle kuulusteltavalle tosiasiallisesti toteutuu. Kysymysten esittämiseen liittyen työssä nostetaan esille rikoksesta epäillyn kohdalla Euroopan ihmisoikeustuomioistuimenkin käsittelemä tapaus, jossa asianomistajana ollut lapsi oli haastateltu ilman, että epäillyllä oli mahdollisuutta esittää kysymyksiä. Myöhemmin lasta ei lääkärin mukaan ollut soveliasta kuulla uudelleen. (kts. s. 29)

2.13 Asianomistajan henkilökohtainen arviointi

Asianomistajan henkilökohtainen arviointi tarkoittaa sitä, että esitutkintaviranomainen arvioi viivytyksettä asianomistajan tarpeen erityiseen suojeluun esitutkinnan tai oikeudenkäynnin aikana. Arvioinnissa on otettava huomioon rikoksen laatu ja asianomistajan henkilökohtaiset olosuhteet. (ETL 11:9a.)

Esitutkintaviranomaisen velvoitetaan arvioivan, että onko asianomistajalla tarvetta erityisjärjestelyihin esitutkinnassa tai oikeudenkäynnissä. Esitutkinnan aikana näitä ovat asianomistajan kuulusteleminen suojelun tarpeessa olevien henkilöiden kuulusteluun suunnitelluissa tiloissa, pyydettyä kuulustelut suorittaa sama tai samat kuulustelijat tai seksuaalirikoksen ollessa kyseessä asianomistajalla on pyydettyä oikeus saada samaa

sukupuolta oleva kuulustelija. (ETL 7:21.) Asianomistajan kuulustelu on myös mahdollista tallentaa ääni- tai kuvatallenteeksi, jota käytetään todisteena oikeudenkäynnissä, kun asianomistajaa ei voida siellä kuulla henkilökohtaisesti aiheuttamatta haittaa hänelle nuoruuden tai henkisen terveyden vuoksi.

Seuraavaksi käsitellään oikeudenkäyntiin liittyviä toimenpiteitä asianomistajan suojelemiseksi. Asianomistajaa voidaan kuulla vastaajan olematta läsnä tai näkösuojan takaa (OK 17:51). Asianomistajaa on myös mahdollista kuulla pääkäsittelyssä esimerkiksi videoneuvottelua käyttäen (OK 17:52). Tuomioistuimen käsittely on myös mahdollista suorittaa suljettuna yleisöltä (Laki oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa 370/2007, 15 §).

Esitutkintaviranomaisen on arvioitava, että onko asianomistaja edellä mainittujen toimenpiteiden tarpeessa. Jos asianomistajan henkilökohtaiset olosuhteet tai rikoksen laatu edellyttävät, niin poliisin on oltava syyttäjään yhteydessä oikeudenkäyntiin liittyvistä mahdollisista toimenpiteistä. (ETL 11:9a.) Näitä ovat kaikki muut paitsi kuulustelutilaan ja kuulustelijoihin liittyvät toimenpiteet.

Lähtökohtaisesti henkilökohtainen arviointi suoritetaan kaikille asianomistajille, mutta siinä otetaan huomioon rikoksen laatu ja vakavuus. Esimerkiksi omaisuusrikosten ollessa kyseessä voidaan turvautua kevyempään menettelyyn, joka tarkoittaa sitä, että kuulustelulomakkeeseen merkitään rastilla, että ei ole tarvetta erityisen suojelutarpeen selvittämiseksi. Vakavampien rikosten ollessa kyseessä suojelutarpeen selvittämiseen käytetään erillistä Kameleon-lomaketta, ja tällöin kuulustelulomakkeeseen tulee merkintä kohtaan, että on tarve erityisen suojelutarpeen selvittämiseksi.

Suojelutarpeen selvittäminen tulee tehdä hyvässä yhteistyössä asianomistajan kanssa, ja ottaen huomioon hänen mielipiteensä erityisestä suojelutarpeesta ja sitä seuraavista toimenpiteistä. Arviointi tulisi tehdä ennen kuulustelujen aloittamista, sillä se voi vaikuttaa esimerkiksi kuulustelutilan tai seksuaalirikosten ollessa kyseessä valintaan siitä, kumpaa sukupuolta kuulustelijan on oltava. Muiden kuin tämän kappaleen alussa mainittavien toimenpiteiden suorittaminen asianomistajan suojelemiseksi tehdään kuitenkin erikseen. Jokaisessa asianomistajan kuulustelupöytäkirjassa tulisi olla merkintä tarvitseeko asianomistaja vai eikö tarvitse erityistä suojelua. (HE 66/2015, 45-48.)

2.14 Tukipalvelut

Kun asianomistajan arvioidaan olevan erityisen suojelun tarpeessa, asianomistajan henkilökohtaisista olosuhteista tai rikoksen luonteesta riippuen, on tutkijan kysyttävä asianomistajalta, että suostuuko hän siihen, että poliisi välittäisi hänen yhteystietonsa asianomistajien tukipalvelujen tarjoajalle. Jos asianomistaja tähän suostuu, tulee tutkijan välittää asianomistajan yhteystiedot ilman aiheetonta viivytystä. (ETL 4:10.)

Rikoksen uhri voi tarvita erilaisia sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja. Myös monet järjestöt antavat rikoksen uhreille neuvontaa ja opastusta. Rikosuhripäivystys antaa uhrille monenlaista neuvontaa ja apua liittyen rikosprosessiin. Turvakodit puolestaan huolehtivat lähisuuhdeväkivallan uhreista ja antavat heille apua. Isommilla paikkakunnilla voi olla myös erillisiä seksuaalirikosten uhrien tai maahanmuuttajataustaisten naisten eritystukea antavia tahoja. Uhrin luvalla esitutkintaviranomainen välittää hänen yhteystietonsa tukipalveluun, ja sieltä otetaan häneen yhteyttä. Keskeisten tukipalveluiden yhteystiedot löytyvätkin osoitteesta: www.oikeus.fi/tukipalvelut. (Apua ja tukea 12.10.2016.)

2.15 Käytettävissä olevat keinot asianomistajan suojelemiseksi terveyteen tai turvallisuuteen kohdistuvalta uhalta

Esitutkintalain 4 luvun 18 §:ssä mainitaan myös siitä, että asianomistajan henkilöön liittyvät seikat ja rikoksen laatu huomioon ottaen on kerrottava keinoista, joilla voidaan suojella asianomistajaa terveyteen tai turvallisuuteen kohdistuvalta uhalta.

Keinoja asianomistajan suojelemiseksi terveyteen tai turvallisuuteen kohdistuvalta uhalta ovat esimerkiksi asianomistajan kuulemista pääkäsittelyssä videoneuvottelun avulla, asianosaisen läsnä olematta tai yleisön läsnä olematta, asianomistajan yhteystietojen salassapito, turvakielto, nimen ja kotipaikan muuttaminen, henkilötunnuksen muuttaminen sekä lähestymiskielto, kuten myös tieto mahdollisuudesta hakea eurooppalaista suojelumääräystä. (HE 66/2015, 28.) Näistä asioista lisätietoja löytyy todistelunsuojeluohjelmaa koskevista materiaaleista, mutta tässä opinnäytetyössä ei käsitellä niitä tämän syvemmin.

2.16 Ilmoitus tuomioistuinkäsittelyyn liittyvistä asioista

Asianomistajalle esitutkinnassa kerrottavia asioita ovat myös oikeus korvaukseen todistelukustannuksista (matka- ja toimeentulokustannukset), tieto tuomioistuinkäsittelyn ajasta ja paikasta, sekä tuomiosta (ETL 4:18).

Tästä ilmoittamisvelvollisuudesta tekee mielenkiintoisen se, että kovinkaan usein esitutkintavaiheessa ei ole tiedossa tuomioistuin käsittelyn aikaa tai varsinkaan tuomiota. Ilmoittaminen tästä seikasta kuitenkin esitutkintalain 4 luvun 18 §:n mukaan on tehtävä *siinä laajuudessa kuin se on tarpeen*, kuten muutkin siellä listatut asianomistajalle ilmoitettavat asiat.

2.17 Oikeus saada tietää vangin tai tutkintavangin vapautumisesta

Kuulustelijan tulee kertoa asianomistajan oikeudesta saada tietää vangin tai tutkintavangin vapautumisesta, jos se käsiteltävä asia huomioon ottaen on aiheellista. Eli jos käsiteltävänä on jokin esitutkintalain 4 luvun 19 §:ssä kerrotuista rikoksista. Tietoa ei voida antaa kuitenkaan silloin, jos siitä saattaa aiheutua vaaraa vangin hengelle tai terveydelle (HE 66/2015, 7).

”Kun tutkittavana on raiskaus, törkeä raiskaus, pakottaminen seksuaaliseen tekoon, seksuaalinen hyväksikäyttö, lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, tappo, murha, surma, törkeä pahoinpitely, törkeän henkeen tai terveyteen kohdistuvan rikoksen valmistelu, törkeä kotirauhan rikkominen, törkeä vapaudenriisto, ihmiskauppa, törkeä ihmiskauppa, panttivangin ottaminen, panttivangin ottamisen valmistelu, vainoaminen, törkeä ryöstö tai törkeän ryöstön valmistelu taikka sellaisen rikoksen yritys tai osallisuus sellaiseen rikokseen, esitutkintaviranomaisen on ilman aiheetonta viivytystä ilmoitettava asianomistajalle vankeuslain 19 luvun 4 §:n 2 momentissa, tutkintavankeuslain 16 luvun 1 §:n 2 momentissa ja poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta annetun lain 16 luvun 2 §:n 2 momentissa säädetyistä oikeudesta saada ilmoitus vangin tai tutkintavangin vapauttamisesta ja vankilasta tai muusta säilytystilasta poistumisesta.

Jos asianomistaja haluaa saada 1 momentissa tarkoitetun ilmoituksen, hänen tulee ilmoittaa tästä esitutkintaviranomaiselle tai syyttäjälle. Asianomistajan on ilmoitettava tarvittavat

yhteystiedot ilmoituksen tekemistä varten. Esitutkintaviranomaisen tai syyttäjän on ilmoitettava asianomistajan pyynnöstä tuomioistuimelle.” (ETL 4:19.)

2.18 Kielelliset oikeudet ja asiakirjan kääntäminen

Esitutkinnassa käytettävä kieli riippuu siitä, ollaanko yksi- vai kaksikielisen esitutkintaviranomaisen virka-alueella. Yksikielisen esitutkintaviranomaisen alueella tapahtuvassa esitutkinnassa käytetään virka-alueen kieltä, jollei viranomaisen päättä jonkun muun kielen käyttämisestä asianomaisen etuuden takia. Kaksikielisen esitutkintaviranomaisen alueella käytetään rikoksesta epäillyn kieltä, suomea tai ruotsia. (ETL 4:12.) Saman asian voidaan olettaa koskevan myös asianomistajaa, sekä todistajaa. Esitutkintaviranomainen huolehtii tulkkauksesta niissä tapauksissa, kun kyseessä on joku muu vieras kieli.

Kuitenkin Kielilain mukaan esitutkinnassa jokaisella on oikeus käyttää suomea tai ruotsia. "Valtion viranomaisessa ja kaksikielisessä kunnallisessa viranomaisessa jokaisella on oikeus käyttää suomea tai ruotsia. Viranomaisen on lisäksi järjestettävä asiassa kuultavalle mahdollisuus tulla kuulluksi omalla kielellään, suomeksi tai ruotsiksi." (Kielilaki 423/2003, 10 §.)

Kun ollaan tekemisissä sellaisen kuultavan kanssa, jonka kieli ei ole suomi, ruotsi tai saame, on hänellä oikeus käyttää esitutkinnassa sellaista kieltä, jota hän ymmärtää ja osaa puhua. Viittomakielisellä on vastaavasti oikeus käyttää viittomakieltä. Esitutkintaviranomaisen vastuulla on selvittää, että tarvitseeko kuultava tulkkausta. Esitutkintaviranomainen vastaa tulkin hankkimisesta. (ETL 4:10.)

Asianomistajalle on hänen pyynnöstään käännettävä kirjallisesti asianomistajan käyttämälle kielelle asiakirja esitutkinnan päätöksestä (toimittamatta jättäminen, lopettaminen tai päättäminen) tai asiakirja, joka sisältää tarpeelliset tiedot hänen tekemästään rikosilmoituksesta. Sama koskee myös asian kannalta olennaisia esitutkintamateriaaleja, jos katsotaan asiakirjan kääntämisen olevan tarpeen asianomistajan oikeuden toteutumiseksi. Asiakirja on mahdollista kääntää asianomistajalle myös suullisesti, ellei kirjallisen käännöksen katsota olevan erityisen tarpeellinen. (ETL 4:13.)

2.19 Muut ilmoitukset asianomistajalle

Kaiken lisäksi esitutkintaviranomaisen on ilmoitettava asianomistajalle mahdollisuuksien mukaan siitä, että mitä toimenpiteitä tehdään tietoon tulleen rikoksen vuoksi. On kerrottava myös asianomistajarikoksen ollessa kyseessä asianomistajan rangaistusvaatimuksen ja sen peruuttamisen merkityksestä, sekä viipymättä myös siitä, että syyttäjän on mahdollisuus nostaa syyte asianomistajarikoksissa yleisen edun sitä vaatiessa. Asianomistajaa tulee myös tarvittaessa opastaa korvausasioissa, jos hänellä on oikeus saada korvausta rikosvahinkolain nojalla ja mahdollisesti autettava korvauksen hakemisessa. (ETL 11:9.)

3 RIKOKSESTA EPÄILLYN OIKEUDET JA VELVOLLISUUDET

3.1 Asema esitutkinnassa

Esitutkinnassa osallisena olevan henkilön on oikeus saada mahdollisimman pian tieto siitä, missä asemassa hän on. Jos henkilön asema ei ole tiedossa tai se on epäselvä, voidaan henkilöä kuulla kuultavana. (ETL 4:9.) Henkilön asema esitutkinnassa on kaikkien esitutkintatoimenpiteiden perusta. Oikeudet ja velvollisuudet määräytyvät sen mukaan missä asemassa henkilöä kuullaan. Jos henkilön asema muuttuu kesken esitutinnan, voi olla, että aiemmin tehdyt kuulustelut menettävät todistusarvonsa pelkästään sen takia, että henkilöllä olleet oikeudet ja velvollisuudet ovat siinä hetkessä olleet hänen todellisesta asemastaan poikkeavat.

Ennen kuulustelua kuulusteltavan asema on kerrottava totuudenmukaisena, eikä esimerkiksi niin, että epäiltyä sanotaan kuulusteltavan kuultavana. Tällöin ajatuksena on se, että häneltä saadaan tietynlainen lausuma asiasta, jota hän ei todennäköisesti tulisi kertomaan, jos tietäisi olevansa kuulustelussa muussa asemassa. (Helminen ym. 2012, 387.)

3.2 Oikeus kuulustelutodistajaan

Kuulusteluun on mahdollista ottaa paikalle kuulustelutodistaja, joko kuulusteltavan pyynnöstä tai tutkijan omasta aloitteestaan. Siinä tapauksessa, ettei kuulustelua voida tutkintaa vaarantamatta viivyttää, voidaan kuulustelu suorittaa ilman kuulustelutodistajaa, vaikka kuulusteltava olisi halunnut kuulustelutodistajan paikalle. Rikoksesta epäiltyä alle 18-vuotiasta ei saa kuulustella ilman kuulustelutodistajaa, ellei paikalla ole sosiaaliviranomaisen edustaja tai hänen laillinen avustaja taikka edustaja.

Kuulustelutodistajan käyttö on mahdollista korvata kuulustelun ääni- tai videotallenteella. (ETL 7:11.)

Kuulustelutodistajan on oltava luotettava sekä esteetön todistaja. Esteellinen kuulustelutodistajaksi on henkilö, jos

- ”1) hän on oikeustoimeen osallinen tai oikeustoimi tehdään hänen hyväkseen;
- 2) hän on toimituksen asianosainen tai toimitus koskee hänen oikeuttaan;
- 3) hän on 1 tai 2 kohdassa tarkoitetun henkilön nykyinen tai entinen aviopuoliso taikka nykyinen avopuoliso, sisarus, sukulainen suoraan ylenevässä tai alenevassa polvessa taikka hänellä on 1 tai 2 kohdassa tarkoitettuun henkilöön vastaavanlainen parisuhteeseen tai sukulaisuuteen rinnastuva läheinen suhde;
- 4) hän on 3 kohdassa tarkoitetussa suhteessa siihen, jonka tehtäviin toimitus tai oikeustoimen tekemiseen myötävaikuttaminen kuuluu;
- 5) hän ei ole täyttänyt 15 vuotta tai hänen henkinen toimintansa on häiriintynyt niin, ettei hän ilmeisesti ymmärrä todistamisen merkitystä.” (Laki oikeustoimen ja toimituksen todistajan esteellisyydestä 1 §.)

Kuulustelutodistajan läsnäolo voi olla hyödyllistä silloin, jos tutkija olettaa kuulusteltavan käyttäytyvän aggressiivisesti. Pelkkä kuulustelutodistajan läsnäolo voi tuolloin rauhoittaa tilannetta. Kuulustelutodistajan läsnäolossa on tietysti kääntöpuolensa; jos on saanut kuulusteltavan kanssa hyvän yhteyden, voi kuulustelutodistajan läsnäolo vaikuttaa esimerkiksi niin, että kuulusteltava sulkeutuu.

Kuulustelutodistajan läsnäololla pyritään varmistamaan kuulustelujen suorittaminen puolueettomasti ja luotettavasti. Kuulustelutodistajan ollessa läsnä kuulustelussa, on mahdollista selvittää myös jälkikäteen kuulustelun tapahtumat ja kulku. Kuulustelutodistajan läsnäolo tuo oikeusturvaa sekä kuulusteltavalle, että kuulustelijalle. (Helminen ym. 2014, 426.) Käsitusten mukaan kuulustelutodistajan käyttöä ei ole ehkä täysin opittu hyödyntämään poliisissa. Kuulustelutodistajan käyttö kuitenkin tällä hetkellä toimii hyvin oikeusturvan takeena. Jossain vaiheessa todennäköisesti kuulustelujen videointi tulee pakolliseksi jokaiseen kuulusteluun, mutta vielä kuulustelutodistajan läsnäololla voi olla arvattua suurempi merkitys, jos jälkikäteen aletaan pohtimaan mitä kuulustelussa oikein tapahtui.

3.3 Oikeus käyttää avustajaa

Rikoksesta epäillyllä on oikeus käyttää avustajaa esitutkinnassa. Hän saa valita avustajansa itse. Tästä oikeudesta pitää ilmoittaa epäillylle kirjallisesti ennen hänen kuulemistaan, paitsi jos asia käsitellään suppeassa esitutkinnassa. (ETL 4:10.)

Epäillylle voidaan antaa esimerkiksi Suomen Asianajajaliiton luettelo avustajista, jotta hän voi itse valita sieltä mieleisensä avustajan. Myös paikkakuntakohtainen luettelo avustajana toimivista henkilöistä on hyödynnettävissä oleva. Ainostaan esitutkintalain 11 luvun 3 pykälässä mainitut säännökset avustajan kelpoisuudesta rajoittavat epäillyn avustajan hankintaa. (Helminen ym. 2012, 431.)

3.4 Oikeus puolustajaan

Rikoksesta epäillylle on myös viimeistään ennen kuulustelua kerrottava mahdollisuudesta puolustajaan. Mahdollisuudesta puolustajan määräämiseen tulee kertoa jokaiselle rikoksesta epäillyn asemassa kuulusteltavalle. (ETL 4:16.)

Puolustajan määrääminen tulee kyseeseen, jos epäilty pyytää sitä ja häntä epäillään rikoksesta, josta säädetty alin rangaistus on neljä kuukautta vankeutta tai epäilty on pidätetty tai vangittu. Viranpuolesta epäillylle on määrättävä puolustaja, jos hän ei kykene puolustamaan itseään, epäilty on alle 18-vuotias, eikä ole ilmeistä, ettei hän tarvitse puolustajaa tai epäillyn itse valitsema puolustaja on epäkelpo tai puolustajan määräämiseen on joku muu erityinen syy. (ROL 2:1.)

3.5 Oikeus tietää mistä teosta epäillään

Ennen kuulustelua on rikoksesta epäillylle yksilöitävä teko, josta häntä epäillään (ETL 7:10). Teon yksilöinti voi tapahtua esimerkiksi kertomalla, että häntä epäillään Oulun keskustassa 1.1.2016 tapahtuneesta varkaudesta. Teon yksilöinnillä haetaan sitä, ettei epäilty vahingossa ala puhumaan jostain toisesta tekemästään rikoksesta, mikä suojelee rikoksesta epäillyn oikeusturvaa. Teon yksilöinti liittyy myös itsekriminointisuojaan sitä kautta, että epäillyn ei tarvitse vaikuttaa oman syyllisyytensä selvittämiseen. Rikosprosessin yhtenä funktiona voidaan pitää oikeusturvan takaamista ja samalla huolehditaan myös syyttömyysolettaman toteutumisesta (Launiala 2010).

Rikoksesta epäillyn mahdollisuudet puolustautua asianmukaisesti eivät toteudu, jos hänelle ei hyvissä ajoin kerrota mistä teosta häntä epäillään. Kuitenkaan rikoksen yksilöinti ei tarkoita sitä, että epäillylle välttämättä tulisi kertoa kaikkea esitutkintaan liittyvää. Esitutkintalain 4 luvun 15 §:ssä mahdollistetaan asianosaisjulkisen tiedon jättäminen kertomatta, jos tiedon antaminen saattaisi haitata asian selvittämistä. Epäillylle tulisi lisäksi ilmoittaa asianomistajan mahdolliset vaatimukset, jotta hänellä olisi mahdollisuus omassa kuulustelussaan ottaa kantaa niihin. (Helminen ym. 2014, 405.)

3.6 Oikeus vaieta ja olla myötävaikuttamatta rikosepäilynsä selvittämiseen

Rikoksesta epäillyllä on oikeus olla myötävaikuttamatta rikosepäilynsä selvittämiseen, ja tästä tulee epäillylle kertoa ennen kuulemistä ja myös ennen alustavaa puhuttelua. Myötävaikuttamattomuusperiaate kertoo oleellisen itsekriminointisuojan sisällöstä. (Launiala 2013, 19). Epäillyn ei tarvitse vastata kysymyksiin ja hän voi vaieta, eikä hänen tarvitse myöskään puhua totta. (ETL 4:16). Epäilty on ainoa kuulusteltava, jolla ei ole minkäänlaista totuudessa pysymisvelvollisuutta. Tätä epäillyn oikeutta olla myötävaikuttamatta rikosepäilynsä selvittämiseen kutsutaan siis itsekriminointisuojaiksi. Epäiltyä tulee kuitenkin aina muistuttaa oikeudestaan kertoa oma näkemyksensä tapahtuneesta, itsekriminointisuojan vastapainoksi. Epäillyn harkinnassa kuitenkin on se, että käyttääkö hän sitä oikeutta tai miten hän sitä käyttää. (HE 222:2010.)

Itsekriminointisuoja perustuu ihmisoikeuksissakin mainittuun syyttömyysolettamaan. Syytetyllä, esitutkinnan aikana epäillyllä, on oikeus vaieta ja oikeus olla esittämättä todisteita itseään vastaan. Edellä mainittu perustuu periaatteeseen *nemo tenetur prodere seipsum* (ketään ei voida pakottaa syyttämään itseään). (KOM(2006) 174, 7.) Itsekriminointisuoja on määritelty myös esitutkintalain 4 luvun 3 §:ssä yhdeksi esitutkintaperiaatteeksi. Muita esitutkintaperiaatteita ovat esimerkiksi tasapuolisuusperiaate, syyttömyysolettama, suhteellisuusperiaate, vähimmän haitan periaate ja hienotunteisuusperiaate. Itsekriminointisuoja katsotaan normiluonteeltaan oikeussäännöksi, eikä oikeusperiaatteeksi, sillä sen noudattaminen on viranomaisen velvollisuus (Launiala 2016).

3.7 Oikeus maksuttomaan oikeusapuun ja avustajaan

Rikoksesta epäillyllä on tietyissä olosuhteissa mahdollisuus saada valtion varoista kustannettavaa oikeusapua, mikä käytännössä tarkoittaa valtion kustantamaa avustajaa.

Epäilty tarvitsee tuolloin oikeudellista apua asiassaan, eikä oman taloudellisen tilanteensa vuoksi pysty apua omin varoin hankkimaan. Tietyissä tapauksissa puolustaja määrätään riippumatta epäillyn taloudellisesta tilanteesta. Oikeusapu voi olla oikeudellista neuvontaa sekä avustamista tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa. (OAL 1 §.)

Oikeusapua kansalainen saa joko kokonaan tai osittain valtion varoilla. Siinä tapauksessa, jos oikeusavun hakijalla on oikeusturvavakuutus, ei oikeusapua myönnetä. Oikeusapu myönnetään kansalaisen käyttövaroihin perustuen. (Oikeusapu – Puolustaja rikosasiassa 2014.) [Www.oikeus.fi/oikeusapu](http://www.oikeus.fi/oikeusapu) -internetsivuilta löytyy hyvät ohjeistukset oikeusavun hakemiseen, kuten myös esimerkkejä siitä minkälaisilla käyttövaroilla oikeusapua on mahdollista saada.

3.8 Kielelliset oikeudet ja asiakirjan kääntäminen

Esitutkinnassa käytettävä kieli riippuu siitä, ollaanko yksi- vai kaksikielisen esitutkintaviranomaisen virka-alueella. Yksikielisen esitutkintaviranomaisen alueella tapahtuvassa esitutkinnassa käytetään virka-alueen kieltä, jollei viranomaisen päättä jonkun muun kielen käyttämisestä asianosaisen etuuden takia. Kaksikielisen esitutkintaviranomaisen alueella käytetään rikoksesta epäillyn kieltä, suomea tai ruotsia. (ETL 4:12.) Saman asian voidaan olettaa koskevan myös asianomistajaa, sekä todistajaa. Esitutkintaviranomainen huolehtii tulkkauksesta niissä tapauksissa, kun kyseessä on joku muu vieras kieli.

Kuitenkin Kielilain mukaan esitutkinnassa jokaisella on oikeus käyttää suomea tai ruotsia. "Valtion viranomaisessa ja kaksikielisessä kunnallisessa viranomaisessa jokaisella on oikeus käyttää suomea tai ruotsia. Viranomaisen on lisäksi järjestettävä asiassa kuultavalle mahdollisuus tulla kuulluksi omalla kielellään, suomeksi tai ruotsiksi." (Kielil 10 §.)

Kun ollaan tekemisissä sellaisen kuultavan kanssa, jonka kieli ei ole suomi, ruotsi tai saame, on hänellä oikeus käyttää esitutkinnassa sellaista kieltä, jota hän ymmärtää ja osaa puhua. Viittomakielisellä on vastaavasti oikeus käyttää viittomakieltä. Esitutkintaviranomaisen vastuulla on selvittää, että tarvitseeko kuultava tulkkausta. Esitutkintaviranomainen vastaa tulkin hankkimisesta. (ETL 4:10.) Epäillyn on oltava tietoinen mahdollisuudesta tulkkaukseen.

Epäillylle on tarvittaessa käännettävä esitutkinta-aineistoon kuuluva asiakirja, jos sen katsotaan olevan olennainen asian käsittelyyn liittyen. Tutkijan on huolehdittava, että epäilty on tietoinen oikeuksistaan asiakirjojen käännökseen ja tarvittaessa selvitettävä haluaako epäilty käännöksen. Jos epäilty ei käännöstä halua, niin sitä ei ole pakko antaa. (ETL 4:13.)

3.9 Oikeus esittää kysymyksiä toiselle kuulusteltavalle

Kuulustelussa asianosainen tai avustajansa voivat esittää asian selvittämiseen liittyviä kysymyksiä toiselle kuulusteltavalle. Kysymykset esitetään yleensä tutkijan välityksellä, ja siitä päättää tutkija itse. Kysymyksiä voi esittää myös syyttäjä. (ETL 7:17.)

Kysymyksen esittämisoikeuteen liittyen nostetaan esille yksi Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) tekemä Suomea koskeva ratkaisu vuodelta 2010. Kyseessä on seksuaalirikosta koskeva asia, johon liittyen todisteena oli käytetty alaikäisen asianomistajan videohaastattelua, mutta EIT:een valittaneelle, syytetylle, ei ollut missään vaiheessa annettu mahdollisuutta esittää kysymyksiä asianomistajalle. Lapsen oli haastatellut psykologi lastensairaalassa poliisin pyynnöstä, mutta siinä vaiheessa epäilty ei ollut tiennyt koko tutkinnasta, saati saanut mahdollisuutta esittää kysymyksiä. Lastenpsykiatria erikoistunut lääkäri oli todennut, että lasta ei tulisi haastatella enää uudestaan henkisen rasituksen vuoksi. Valittaja oli vaatinut alusta asti, ettei videota tule ottaa todisteeksi asian käsittelyyn. Käräjäoikeus oli todennut, että lakia ei ollut noudatettu, kun valittajalle ei ole annettu mahdollisuutta esittää kysymyksiä asianomistajalle haastattelun yhteydessä. Käräjäoikeudessa syyte hylättiin.

Asia käsiteltiin uudestaan hovioikeudessa, ja valittaja tuomittiin yhden vuoden ehdolliseen vankeusrangaistukseen. Korkein oikeus oli evännyt valittajalta valitusluvan. Valittaja vetosi EIT:een, että hänen oikeuksia vastaan on rikottu, kun hän ei ole saanut esittää kysymyksiä asianomistajalle, jonka kertomus on ollut ainoa välitön näyttö häntä vastaan. Siitäkin huolimatta video oli otettu todistusaineistoon. EIT totesi, että vastaajan oikeus tehdä kysymyksiä asianomistajalle ei ole toteutunut esitutkinnassa eikä tuomioistuimen käsittelyssä. Se katsoi myös, että Euroopan ihmisoikeussopimusta on rikottu. Näin ollen vastaajan vaatimat korvaukset hyväksyttiin sellaisinaan. (EIT tapaus A.S. v. Finland 28.9.2010.)

4 TODISTAJAN OIKEUDET JA VELVOLLISUUDET

4.1 Asema esitutkinnassa

Henkilölle on mahdollisimman nopeasti ilmoitettava asemansa esitutkinnassa silloin, kun henkilöön kohdistetaan esitutkintatoimenpiteitä. Ilmoitusvelvollisuus on myös silloin, kun henkilön asema muuttuu esitutinnan aikana. Tarvittaessa henkilöä voidaan kohdella kuultavana, jos hänen asemansa on epäselvä. (ETL 4:9.)

Oikeudenkäyntiin liittyen todistajalla ei ole enää nykyään kelpoisuusvaatimuksia, eikä esteellisyysperusteita, niinpä jokaista muuta kuin tapauksen asianosaista voidaan kuulla todistajana. Rikosasian asianomistaja kuullaan oikeudessa todistajana, jos hän ei ole vaatimuksia asiassa. (Pölönen & Tapanila 2015, 392.) Kuitenkin esitutinnan aikana henkilö, jonka oikeushyvää on loukattu, kuullaan asianomistajana, vaikka hän ilmoittaisikin heti, ettei hänellä ole asiassa mitään vaatimuksia.

4.2 Todistajan totuudessa pysymisvelvollisuus ja perätön lausuma viranomaismenettelyssä

Todistajalle täytyy ennen kuulustelua kertoa niin kutsutusta positiivisesta totuudessa pysymisvelvollisuudestaan. Todistajan tulee kertoa kaikki, mitä hän asiasta tietää, mitään seikkaa salaamatta. Hänellä on myös velvollisuus toimittaa poliisille esitutinnan kannalta merkityksellinen todistusaineisto, jos se olisi mahdollista takavarikoida pakkokeinolain edellytysten mukaisesti (ETL 7:8).

Rikoslaissa on säädetty rangaistus, jos kuultava antaa perättömän lausuman viranomaismenettelyssä. Asianomistaja tai todistaja, joka antaa asiaan liittyvän väärän tiedon tai salaa asiaan kuuluvan seikan ilman laillista syytä, on tuomittava sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi. (RL 15:2.) Rangaistusuhka on kuitenkin sovellettavissa vain silloin, kun henkilöä on kuulusteltu paikanpäällä kasvotusten, eikä näin ollen tule kyseeseen esimerkiksi puhelinkuulusteluissa. (Helminen ym. 2014, 394.) Todistajan kuuleminen puhelimitse on esimerkiksi siitä syystä erittäin kyseenalaista, että koko kuulustelun todistusarvo perustuu siihen, että todistajalla on totuudessa pysymisvelvollisuus, jota puhelinkuulusteluihin ei voida soveltaa.

4.3 Vaitiolovelvollisuus

Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 10-16 §:ssä kerrotaan tapauksista, jolloin todistajalla on velvollisuus tai oikeus kieltäytyä todistamasta.

Valtion turvallisuuden takia salassa pidettävistä tiedoista ei saa todistaa, tai siitä syystä, jos tiedot koskevat suhteista kansainväliseen järjestöön tai toiseen valtioon. (OK 17:10.)

Todistaja ei saa myöskään todistaa tuomioistuimen päätösneuvottelussa käsitellyistä asioista. Riita-asioiden sovittelija ei saa todistaa riita-asiassa sellaisista asioista, mitä on saanut tietoonsa tehtävää hoitaessaan. Kuitenkin sovittelija saa todistaa, jos henkilö, jonka hyväksi vaitiolovelvollisuus on säädetty, suostuu todistamiseen tai erittäin tärkeät syyt huomioon ottaen asia vaatii todistamista. Samalla tavalla on säädetty myös rikosasioiden sovittelijan osalta. (OK 17:11.)

Virkamies, julkisyhteisön työntekijä, julkista valtaa käyttävä, julkista luottamustehtävää hoitava tai muu vastaava henkilö, jolla on vaitiolovelvollisuus, ei saa todistaa salassa pidettävistä asiakirjoista tai oikeudenkäyntiasiakirjoista. Syyttäjällä ja poliisilla on lisäksi erinäisiä syitä, mitkä velvoittavat olemaan todistamatta. Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehellä on oikeus olla todistamatta vihjetiedon antaneen henkilöllisyydestä, paitsi jos henkilö itse suostuu todistamiseen. Jos on kyseessä rikos, josta säädetty ankarin rangaistus on vähintään kuusi vuotta vankeutta, tiedon kertomatta jättäminen loukkaisi asianosaisen oikeutta puolustautua tai henkilöllisyyden ilmaiseminen ei aiheuta vakavaa vaaraa luottamuksellisesti tietoja antaneelle henkilölle tai hänen läheisille, voi tuomioistuin velvoittaa virkamiehen todistamaan. Todistajansuojeluohjelmaa koskevaan rekisteriin tallennetuista tiedoista ei saa todistaa. Onnettomuustutkintakeskuksen virkamies tai vastaava ei saa todistaa onnettomuuteen liittyvistä asioista, jotka on saanut tietoonsa tehtävää hoitaessaan. (OK 17:12.)

Avustaja tai tulkki ei saa todistaa tiedoista, jotka ovat hänelle selvinneet oikeudenkäyntiin liittyvää työtehtävää hoitaessaan, neuvoessaan päämiestä oikeudellisissa asioissa tai oikeudenkäynnin välttämiseksi tai käynnistämiseksi. (OK 17:13.)

Henkilön tai hänen perheensä terveydentilaa koskevasta asiasta tai muusta arkaluonteisesti tiedosta ei lääkäri tai muu terveydenhuollon ammattihenkilö saa todistaa. Jos henkilö itse suostuu todistamiseen, niin silloin todistaminen sopii. (OK 17:14.)

Rekisteröidyn yhdyskunnan pappi tai muu vastaava ei saa todistaa asioista, joita on saanut tietoonsa ripissä tai muussa sielunhoidossa. Ellei taas henkilö suostu itse todistamiseen. Kuitenkin evankelis-luterilaisen kirkon ja ortodoksisen kirkon vaitiolovelvollisuuksista on säädetty erikseen. (OK 17:16.)

4.4 Vaitiolo-oikeus

Vaikka todistajalla on velvollisuus kertoa tapahtumasta totuudenmukaisesti kaikki mitä hän tietää, on hänellä kuitenkin tietyissä tapauksissa oikeus olla todistamatta kokonaisuudessaan tai osittain.

Todistajalla on oikeus olla kertomatta sellaisesta seiskasta, joka saattaisi hänet tai hänen lähiomaisen syytteen vaaraan tai myötävaikuttaisi hänen tai lähiomaisensa syyllisyyden selvittämistä. (OK 17:18.) Todistaja saa myös kieltäytyä todistamasta liike- tai ammattisalaisuudesta, ellei tärkeä syy vaadi todistamista. (OK 17:19.)

Yleisön saataville toimitetun viestin laatija, julkaisija tai vastaavan ei tarvitse kertoa tietojen antajan henkilöllisyyttä. Tuomioistuimien voi velvoittaa kuitenkin todistamaan, jos kyseessä on rikos, josta säädetty ankarin rangaistus on vähintään kuusi vuotta vankeutta. (OK 17:20.)

Anonyymien todistajien ei tarvitse todistaa sellaisista seikoista, jotka saattaisivat paljastaa hänen yhteystietonsa tai henkilöllisyytensä. (OK 17:21.)

Esitutkintalain 4 luvun 10 §:ssä sanotaan, että todistajalta on tiedusteltava sellaisia seikkoja, jotka oikeuttaisivat tai velvoittaisivat kieltäytymään todistamasta. Jos vaikuttaa siltä, että hänellä on joko vaitiolovelvollisuus tai -oikeus, on hänelle ilmoitettava, mitä esitutkintalain 7 luvun 8 ja 9 §:ssä säädetään.

4.5 Oikeus kuulustelutodistajaan

Kuulusteluun on mahdollista ottaa paikalle kuulustelutodistaja, joko kuulusteltavan pyynnöstä tai tutkijan omasta aloitteestaan. Siinä tapauksessa, ettei kuulustelua voida tutkintaa vaarantamatta viivyttää, voidaan kuulustelu suorittaa ilman kuulustelutodistajaa, vaikka kuulusteltava olisi halunnut kuulustelutodistajan paikalle. Kuulustelutodistajan käyttö on mahdollista korvata kuulustelun ääni- tai videotallenteella. (ETL 7:11.)

Kuulustelutodistajan on oltava luotettava sekä esteetön todistaja. Esteellinen kuulustelutodistajaksi on henkilö, jos

- ”1) hän on oikeustoimeen osallinen tai oikeustoimi tehdään hänen hyväkseen;
- 2) hän on toimituksen asianosainen tai toimitus koskee hänen oikeuttaan;
- 3) hän on 1 tai 2 kohdassa tarkoitetun henkilön nykyinen tai entinen aviopuoliso taikka nykyinen avopuoliso, sisarus, sukulainen suoraan ylenevässä tai alenevassa polvessa taikka hänellä on 1 tai 2 kohdassa tarkoitettuun henkilöön vastaavanlainen parisuhteeseen tai sukulaisuuteen rinnastuva läheinen suhde;
- 4) hän on 3 kohdassa tarkoitetussa suhteessa siihen, jonka tehtäviin toimitus tai oikeustoimen tekemiseen myötävaikuttaminen kuuluu;
- 5) hän ei ole täyttänyt 15 vuotta tai hänen henkinen toimintansa on häiriintynyt niin, ettei hän ilmeisesti ymmärrä todistamisen merkitystä.” (Laki oikeustoimen ja toimituksen todistajan esteellisyydestä 1 §.)

Kuulustelutodistajan läsnäolo voi olla hyödyllistä silloin, jos tutkija olettaa kuulusteltavan käyttäytyvän aggressiivisesti. Pelkkä kuulustelutodistajan läsnäolo voi tuolloin rauhoittaa tilannetta. Kuulustelutodistajan läsnäolossa on tietysti kääntöpuolensa; jos on saanut kuulusteltavan kanssa hyvän yhteyden, voi kuulustelutodistajan läsnäolo vaikuttaa esimerkiksi niin, että kuulusteltava sulkeutuu.

Kuulustelutodistajan läsnäololla pyritään varmistamaan kuulustelujen suorittaminen puolueettomasti ja luotettavasti. Kuulustelutodistajan ollessa läsnä kuulustelussa, on mahdollista selvittää myös jälkikäteen kuulustelun tapahtumat ja kulku. Kuulustelutodistajan läsnäolo tuo oikeusturvaa sekä kuulusteltavalle, että kuulustelijalle. (Helminen ym. 2014, 426.)

4.6 Kielelliset oikeudet

Esitutkinnassa käytettävä kieli riippuu siitä, ollaanko yksi- vai kaksikielisen esitutkintaviranomaisen virka-alueella. Yksikielisen esitutkintaviranomaisen alueella tapahtuvassa esitutkinnassa käytetään virka-alueen kieltä, jollei viranomaisen päätä jonkun muun kielen käyttämisestä asianosaisen etuuden takia. Kaksikielisen esitutkintaviranomaisen alueella käytetään rikoksesta epäillyn kieltä, suomea tai ruotsia. (ETL 4:12.) Saman asian voidaan olettaa koskevan myös asianomistajaa, sekä todistajaa.

Esitutkintaviranomainen huolehtii tulkkauksesta niissä tapauksissa, kun kyseessä on joku muu vieras kieli.

Kuitenkin Kielilain mukaan esitutkinnassa jokaisella on oikeus käyttää suomea tai ruotsia. "Valtion viranomaisessa ja kaksikielisessä kunnallisessa viranomaisessa jokaisella on oikeus käyttää suomea tai ruotsia. Viranomaisen on lisäksi järjestettävä asiassa kuultavalle mahdollisuus tulla kuulluksi omalla kielellään, suomeksi tai ruotsiksi." (Kielil 10 §.)

Kun ollaan tekemisissä sellaisen kuultavan kanssa, jonka kieli ei ole suomi, ruotsi tai saame, on hänellä oikeus käyttää esitutkinnassa sellaista kieltä, jota hän ymmärtää ja osaa puhua. Viittomakielisellä on vastaavasti oikeus käyttää viittomakieltä. Esitutkintaviranomaisen vastuulla on selvittää, että tarvitseeko kuultava tulkkausta. Esitutkintaviranomainen vastaa tulkin hankkimisesta. (ETL 4:10.)

5 JOKAISEN VELVOLLISUUDET ESITUTKINNASSA

5.1 Saapuminen esitutkintaan ja läsnäolo esitutkinnassa

Jokaisella on velvollisuus saapua esitutkintaan kutsuttaessa ja olla siellä asemastaan riippuen läsnä tietty aika.

”Jos on syytä olettaa, että henkilöltä saadaan selvitystä rikoksesta, tai jos hänen läsnäolonsa esitutkintatoimenpidettä suoritettaessa on muuten tarpeen rikoksen selvittämiseksi, hän on velvollinen kutsusta saapumaan kutsun esittäneen esitutkintaviranomaisen lähimpään tarkoitukseen sopivaan toimipaikkaan tai muun esitutkintaviranomaisen vastaavaan toimipaikkaan.” (ETL 6:1.) Vaikka esitutkintalaissa asetetaan jokaiselle velvollisuus tarvittaessa tulla esitutkintaan, on kuitenkin kuultavan saaminen paikan päälle joskus hankalaa. Toisaalta pitkien välimatkojen ollessa kyseessä, jollakin henkilöllä voi olla täysi mahdottomuus päästä poliisiasemalle kuulusteltavaksi. Henkilö, jolla ei ole autoa tai ei kulje julkista liikennettä, on aika mahdoton päästä kuulusteluun. Nykyään kuulustelut onneksi hoituvat myös poliisiautossa, joten tutkija voi lähteä suorittamaan kuulusteluja sinne, missä kuultavat ovat.

Rikoksesta epäilty on velvollinen olemaan esitutkinnassa kerrallaan läsnä enintään 12 tuntia. Tämä koskee siis epäiltyä, jota ei ole pidätetty eikä vangittu. Jos pidättämisen edellytykset (Pakkokeinolaki 806/2011, 2:5) täyttyvät niin silloin enintään 24 tuntia. Jos kyseessä on alle

15-vuotias, jota epäillään rikollisesta teosta, hänellä on erityisen painavista syistä velvollisuus olla esitutkinnassa yli 12 tuntia, mutta kuitenkin enintään 24 tuntia. Jos kyseessä on muu, kuin rikoksesta epäilty, niin hänellä on velvollisuus olla esitutkinnassa läsnä kerrallaan enintään 6 tuntia. Kun henkilö on poistunut esitutkinnasta, häntä ei saa vaatia tulemaan uudelleen seuraavan 12 tunnin aikana. (ETL 6:5.)

5.2 Henkilötietojen ilmoittaminen

”Poliisimiehellä on yksittäisen tehtävän suorittamiseksi oikeus saada jokaiselta tiedot tämän nimestä, henkilötunnuksesta tai sen puuttuessa syntymäajasta ja kansalaisuudesta sekä paikasta, josta hän on tavoitettavissa.” (PolL 2:1.) Tämä velvollisuus on jokaisella paitsi esitutkinnassa, myös valvonta- ja hälytystoiminnassa liittyvillä tehtävillä. Kuulusteltavan henkilöllisyyden varmistamiseksi häneltä on hyvä kysyä nähtäväksi henkilöllisyystodistus, ellei kuulusteltava ole tunnettu.

5.3 Esitutkinta-aineiston salassapito, vaitiolovelvollisuus ja salassapitorikos

Poliisin esitutkinnan julkisuutta säätelee laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999). Julkisuuslaki määrittelee viranomaisten asiakirjojen olevan julkisia, ellei erikseen toisin säädetä. Sitä kutsutaan julkisuusperiaatteeksi.

Esitutkintaan liittyen on olemassa asianosaisjulkista tietoa ja julkista tietoa. Asianosaisella (asianomistaja ja rikoksesta epäilty) on oikeus saada tieto kaikista, myös ehdottomasti salassa pidettävistä tiedoista, joka voi vaikuttaa hänen asiansa käsittelyyn (JulkL 11§). Asianosaiselle ei välttämättä tarvitse antaa tiedosta, esimerkiksi asiakirjasta, jäljennöstä, vaan hänet voi pyytää tutustumaan siihen poliisiasemalle. Näin menetellään, jos kysymyksessä on jokin arkaluontoista tietoa sisältävä materiaali.

Asiakirjat voivat olla myös salattuja joko kokonaan tai osittain. Julkisuusaste on määritelty niin, että on olemassa julkisia, julkisuusolettaman mukaisia, salassapito-olettaman mukaisia ja ehdottomasti salassa pidettäviä tietoja. Kun asianosaiselle annetaan tällainen viranomaisen asiakirja, joka sisältää salassa pidettävää tietoa, on siinä oltava siitä merkintä. Merkinnän tulee sisältää tieto siitä, mikä asiakirjassa on salassa pidettävää ja mihin se perustuu. Asianosaiselle tulee myös kertoa hänen salassapitovelvollisuudestaan, kun hänelle tällaista tietoa kerrotaan tai annetaan kirjallisena. (JulkL 25§.)

Vaitiolovelvollisuus käsittää sen, että jos henkilö saa tietoonsa salassa pidettäviä asioita, jotka koskevat muuta kuin itseään, ei niitä saa kertoa sivullisille. Kuitenkin itseään koskevia asioita on tietysti mahdollisuus kertoa sivullisille näin halutessaan. (JulkL 23§.)

Kokonaisuudessaan esitutkintaan liittyvät asiakirjat ovat salassa pidettäviä esitutkinnan ajan, kunnes asia on käsitelty tuomioistuimessa tai kun syyttäjä on tehnyt syyttämättäjäättämispäätöksen. (JulkL 6 §.)

Salassapitovelvollisuuden rikkominen on säädetty rangaistavaksi teoksi rikoslain 38 luvun 1-2 §:ssä; salassapitorikos ja salassapitorikkomus. Salassapitovelvollisuuden rikkominen tapahtuu joko paljastamalla salassa pidettävän tiedon tai käyttämällä salassa pidettävää tietoa omaksi tai toisen hyödyksi. (RL 38:1-2.)

6 POHDINTA

6.1 Oppaan valmistaminen

Oppaan valmistaminen sujui kaiken kaikkiaan hyvin. Oppaan valmistaminen lähti liikenteeseen oikeuksien ja velvollisuuksien listaamisesta Microsoft Word -tekstinkäsittelyohjelmalla. Oikeudet ja velvollisuudet avattiin jokaisen kohdan alle niin lyhyesti kuin mahdollista, mutta kuitenkin niin, että siitä käy selville kohdan tarkoitus.

Produktin tietoperusta koostuu opinnäytetyön raportissa käytetyistä lakiteksteistä, hallituksen esityksistä ja muusta materiaalista. Opinnäytetyön raporttiosuus on suoraan pohjana oppaalle, ja tarvittaessa oppaan asioihin voi syventyä tutustumalla opinnäytetyön raporttiin. Opas kirjoitettiin raporttiosuuden perusteella. Oppaan tyyliä muotoiltiin seuraavaksi niin, että se olisi mahdollisimman selkeä ja helppolukuinen, mutta kuitenkin myös visuaalisesti miellyttävän näköinen. Suunnittelu on välttämätöntä tekstin sisältöä mietittäessä, mihin sisältyy myös rakenteen valmistelu ja ideointi siitä, mitä kaikkea työ voisi sisältää. Alustava suunnitelma tekstiä laadittaessa helpotti oppaan tekemisessä. (Alajärvi ym. 2014, 110.) Alajärven ym. kirjoittamassa Ammattilainen viestii –teoksessa oli listattu tekstin havainnollistamisen keinoja, joista oli apua produktin tekemisessä. Havainnollistamisen keinoja kerrottiin olevan esimerkkien kertominen ja konkreettisten sanojen käyttäminen. Konkreettisten sanojen käyttäminen tarkoittaa teoksen mukaan sitä, että käytetään tarkkaa termiä asiasta mieluummin kuin yleiskäsitettä. Samaa mieltä asiasta on Taina Uimonen kirjassaan Kirjoita kiinnostavasti. Yksityiskohtaa kertoessa tulee käyttää

mahdollisimman tarkkaa ja merkityssisällön paljastavaa sanaa (Uimonen 2011, 25). Oppaassa on hyvin tärkeä käyttää juuri oikeita sanoja, ettei asiasta saa väärää käsitystä.

Oppaassa lakikohdat on mainittu lyhentein (esimerkiksi ETL=esitutkintalaki), eikä oppaaseen ole tarvetta laittaa lyhenneluettelo erikseen, sillä raporttiosuuden alusta löytyy koko opinnäytetyötä koskeva lyhenneluettelo. Lisäksi oppaan kohderyhmänä ovat ammattilaiset, ja käytetyistä laeista on vakiintuneet lyhenteet olemassa. Jokaisen oikeuden ja velvollisuuden kohdalle laitettiin hyperlinkki, josta avautuu ajantasainen laki Finlex.fi -sivustolta. Sieltä voi tarvittaessa perehtyä tarkkaan asiaa koskevaan lakipykälään. Oppaaseen koottiin lisäksi hyvää lisätietoa antavia internetsivuja esimerkiksi tukipalveluista tai korvausasioista.

Viimeisimpänä työstettiin ja viimeisteltiin oppaan ulkoasua. Siinä täytyi ottaa huomioon se, että minkä kokoista tekstiä olisi mukava lukea, mitä fonttia käytetään ja minkälaista tekstinasettelua käytetään. Ulkoasu on visuaalisesti yksinkertainen kaikkine piirteineen. Kohderyhmä, poliisit, joille tuote on suunniteltu, ei tarvitse kuvia tai muuta vastaavaa raporttiin. Tärkeintä oppaassa on se, että se on helppo lukea ja asia on ymmärrettävissä. Oppaan kooksi A4 on sopiva koko, joka tulostaessakin pysyy vielä järkevän näköisenä. Opas ei saa olla kovin pitkä, että sieltä on helppo ja nopea tarkastaa asioita, joten teksti on senkin takia kirjoitettu mahdollisimman napakasti.

6.2 Palaute

Opinnäytetyöhön tutustuivat Oulun poliisilaitoksen Haapaveden poliisiaseman tutkijat ja muutama kentällä työskentelevä poliisi, jotka myös tekevät jonkin verran tutkintaa. Tutkijat kokivat oppaan käyttökelpoiseksi avuksi kuulustelujen tekemiseen. Työhön tutustui myös Ylivieskan poliisiasemalla tutkinnan vastuuvuorossa ollut poliisi, joka antoi asiasta kirjallisen palautteen.

Hän koki, että materiaalia on hyvä ja tarpeellinen. Hän päätti, että opinnäytetyö otetaan Ylivieskan poliisiasemalla tutkinnan käyttöön kokonaisuudessaan. Ennen erillisen produktin eli oppaan käyttöönottoa hän näkisi tärkeäksi, että jokainen tutustuisi myös opinnäytetyön raporttiosuuteen, jossa asioita on pohdittu syvällisemmin. Kehitysideana hän ehdotti alustavien puhuttelujen merkityksen käsittelyä, mutta se jäi aikalailla tämän opinnäytetyön

ulkopuolelle, kun opinnäytetyön rajausvaiheessa oli jo niin päätetty. Tärkeänä asiana hän lisäsi myös sen, että materiaali olisi hyvä päivittää, kun lakimuutoksia tulee.

Ylivieskan poliisiaseman tutkinta otti opinnäytetyön käyttöön joka päiväiseen tutkintatyöhön, kun materiaali oli viimeistelty valmiiksi. Toivon saavani jatkossa opinnäytetyötä käyttäviltä henkilöiltä lisää palautetta ja kehittämisideoita materiaaliin liittyen.

6.3 Tavoitteiden saavuttaminen ja jatkosuunnitelmat

Opinnäytetyön tavoitteet toteutuivat mielestäni paremmin kuin olin ajatellutkaan. Työn yhtenä tavoitteena oli tehdä toiminnalliseen opinnäytetyöhön liittyvä produkti, joka tässä tapauksessa on opas tutkijalle. Oppaan toteuttaminen sujui mielestäni hyvin, ja siitä muodostui selkeä ja napakka kokonaisuus kuulusteltavan oikeuksista ja velvollisuuksista.

Raporttiosuuden tavoitteena oli käsitellä oikeuksia ja velvollisuuksia syvemmin laajemmin kuin oppaassa. Raporttiosuuteen oman pohdinnan kirjoittaminen oli välillä haastavaa, mutta jossain vaiheessa oikeuksien ja velvollisuuksien pohtiminen alkoi onnistumaan helpommin. Nähdäkseni opinnäytetyön raporttiosuus sisältää melko laajasti tietoa käytännön näkökulmasta oikeuksista ja velvollisuuksista verrattuna aiemmin olemassa oleviin koonteihin niistä.

Yhtenä tavoitteena oli myös kehittää omaa ammatillista osaamistani opinnäytetyötä tehdessä. Koen, että tämä tavoite on täytynyt moneen kertaan ja olen yllätynyt siitä, miten lisää tietoa asioista etsiessä voi koko ajan tulla uutta tietoa vastaan. Olen varma, että tämän opinnäytetyön tekemisestä on minulle hyötyä tulevaisuudessa poliisina toimiessa.

Tavoitteena oli kaiken muun lisäksi se, että työstä olisi hyötyä myös muille kuin minulle. Toiveissa oli, että työ otettaisiin avuksi kuulustelijoille. Niinpä opinnäytetyötä tarjottiin Ylivieskan poliisiaseman tutkintaan käytettäväksi, ja he aikoivat ottaa sen käyttöön. Palautteesta ja opinnäytetyön käyttöönotosta kerrotaan tarkemmin edellisessä luvussa.

Opinnäytetyön produktia on tarkoitus päivittää tulevaisuudessa aina, kun siihen tulee jotakin muokattavaa. Lait uusiutuvat ja muuttuvat kokoajan, niinpä sen takia muistion päivittäminen on välttämätöntä, että se pysyy käyttökelpoisena apuna kuulusteluja tekeville poliisille. Jos

produktille keksitään jokin vielä parempi muoto, niin ehdottomasti sitä voidaan päivittää myös erilaiseksi kokonaisuudeksi.

Opinnäytetyö on kokonaisuutena luotettava, sillä tieto pohjautuu oikeusnormeihin ja oikeuskäytäntöön. Työn tavoitteena ollut kehittämisedia oikeuksien ja velvollisuuksien kokoamisesta yhdeksi kokonaisuudeksi onnistui hyvin. Opinnäytetyö auttaa myös sisäistämään ne paremmin.

6.4 Opinnäytetyöprosessin arviointi ja oma oppiminen

Opinnäytetyöhön koottiin eritellen asianomistajan, rikoksesta epäillyn ja todistajan oikeudet ja velvollisuudet, ja keskityttiin erityisesti niihin, mitkä asiat tulee ennen kuulustelua kirjoittaa. Opinnäytetyö toteutettiin toiminnallisena opinnäytetyönä, johon liittyvänä produktina tehtiin opas tutkijalle. Opinnäytetyön teko oli pitkälti kirjoittamista. Kirjoittaminen on monimutkaiseksikin sanottua rakentamista, luomista ja hiomista (Hirsjärvi ym. 2008, 34). Opinnäytetyön saaminen valmiiseen muotoonsa vaati kyllä erityisen paljon hiomista. Toiminnallinen opinnäytetyö voisi jossain tapauksessa sisältää paljon muutakin toimintaa, jos produktina on esimerkiksi tapahtuman järjestäminen. Opasta tehdessä pääosa senkin työntekoaajasta meni kirjoittamiseen.

Oppaan toteutusta käydään läpi tarkemmin luvussa 6.1, mutta kokonaisuudessaan oppaan tekeminen sujui ilman isompia ongelmia. Jälkeenpäin ajateltuna olisi ollut järkevintä tehdä opas ensimmäisenä, ja käyttää sitä apuna raportin tekemisessä. Olisi ollut huomattavasti helpompaa, kun oikeudet ja velvollisuudet olisivat olleet jo listattu ja pohdittu etukäteen. Mutta toisaalta itse oppaan tekeminen oli melko yksinkertaista, kun raporttiin oli asiat jo valmiiksi pohtinut.

Tehdessä tätä opinnäytetyötä opin hyvin paljon uusia asioita. Ensinnäkin pelkästään AMK-opinnäytetyön teko oli minulle kokonaan uusi asia, ja työn teko vaati perehtymistä moniin uusiin seikkoihin, mitä tulee ottaa huomioon tutkimusta tai vastaavaa tehdessä. Esimerkiksi erityyppisten lähteiden merkitsemisessä oli haasteita. Olen myös saanut kehitettyä ammatillista osaamistani, sillä olen perehtynyt syvällisesti ennen kuulustelua kerrottaviin oikeuksiin ja velvollisuuksiin. Opinnäytetyön aihe liittyy vahvasti poliisityön tekemiseen.

Vahvuuksiani opinnäytetyön tekemisessä olivat ahkeruus ja into. Itse valitusta aiheesta opinnäytetyön tekeminen oli motivoivaa ja koko prosessi antoi minulle paljon. Vahvuutena näkisin myös sen, että kirjoittaminen sujuu ilman vaikeuksia ja tiedonhakutaidot ovat myös ihan hyvät. Heikkouksiani työn tekemisessä oli ainakin jossain vaiheessa kateissa olevan järjestelmällisyyden puuttuminen. Järjestelmällisesti työn teko olisi voinut ehkä viedä vähemmän aikaa, kun taas minulla oli tapana varsinkin työn alkuvaiheessa hypätä aihepiiristä toiseen. Haasteena oli myös se, kun näin isoa kirjallista työtä ei ollut koskaan aiemmin tehnyt. Opinnäytetyön tekemiseen sisältyi paljon uutta opittavaa.

Opinnäytetyön tekeminen sai minut myös ajattelemaan oikeuksia ja velvollisuuksia yhä enemmän kuulusteltavan näkökulmasta. On tärkeää, että jokaisella kuulusteltavalla on tieto ja ymmärrys erityisesti omista oikeuksistaan, mutta myös velvollisuuksistaan. Poliisin suorittaman laadukkaan esitutkinnan yhtenä osana ovat kuulustelut, ja kuulusteluihin kuulu aina oikeuksien ja velvollisuuksien kertominen. Opinnäytetyön pääidea onnistui, sillä tutkijoilta saamani palaute oli positiivista ja opinnäytetyö haluttiin ottaa käyttöön.

LÄHTEET

Airaksinen, Tiina 2010: Toiminnallinen opinnäytetyö tekstinä.

Luettavissa:

<http://www.slideshare.net/TiinaMarjatta/toiminnallinen-ont-tekstina-2010>. Luettu: 25.10.2016.

Alajärvi, Kyllikki & Hägg, Maria & Kärkkäinen, Virpi & Leveelahti, Susanna & Vallisaari, Mirja & Vuorio, Piia & Yli-Kerttula, Marja 2014: Ammatilainen viestii. 1.painos. Helsinki, Sanoma Pro Oy.

EIT tapaus A.S. v. Finland (28.9.2010).

Fredman, Markku 2013: Rikosasianajajan käsikirja. Helsinki, Talentum.

Hakala, Juha T. 2004: Opinnäytetyöopas ammattikorkeakouluille. Helsinki, Gaudeamus.

Helminen, Klaus & Fredman, Markku & Kanerva, Janne & Tolvanen, Matti & Viitanen, Marko 2014: Esitutkinta ja pakkokeinot. 5. Uudistettu painos. Helsinki, Talentum. Sisäinen lähde. Luettavissa:

<https://polamk.idm.oclc.org/login?url=http://verkkokirjahylly.talentum.fi/teos/14ju422126>
Luettu 12.10.2016.

HE 222/2010 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi.

HE 66/2015 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi esitutkintalain muuttamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi.

Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2008: Tutki ja kirjoita. 13.-14., osin uudistettu painos. Helsinki, Tammi.

Hirvonen, Ari 2011: Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Yleisen oikeustieteen julkaisuja. Helsinki. Luettavissa:

http://www.helsinki.fi/oikeustiede/tutkimus_ja_julkaisut/julkaisut/yleinen_oikeustiede/hirvonen_mitka_metodit.pdf Luettu: 24.10.2016

Husa, Jaakko 2008: Kirjoitetaan juridiikkaa –Ohjeita oikeustieteellisten kirjallisten töiden laatijoille. 2.uud. painos. Helsinki, Talentum.

Jos joudut rikoksen uhriksi – Apua ja tukea. Oikeus.fi

Luettavissa:

<https://oikeus.fi/fi/index/esitteet/josjoudutrikoksenuhriksi/apuajatukea.html>.

Luettu 12.10.2016.

KKO 2012:45.

Kniivilä, Sonja & Lindblom-Yläne, Sari & Mäntynen, Anne 2007. Tiede ja teksti –Tehoa ja taitoa tutkielman kirjoittamiseen. 1. painos. Helsinki, WSOY.

Koivurova, Timo & Pirjatanniemi, Elina 2014: Ihmisoikeuksien käsikirja. Helsinki, Tietosanoma.

KOM (2006) 174. Euroopan yhteisöjen komissio. Vihreä kirja syyttömyysolettamasta.

Kuula, Arja 2006: Tutkimusetiikka –aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Jyväskylä, Vastapaino.

Launiala, Mika 2016: Esitutkinnan tarkoitusperistä ja esitutkintaperiaatteista. Edilex. Sisäinen lähde. Luettavissa: www.edilex.fi/artikkelit/16178. Luettu: 31.10.2016.

Launiala, Mika 2010: Esitutkinnasta tuomioon. Esitutkinta osana rikosprosessia ja rikosprosessin funktiot. Edilex. Sisäinen lähde. Luettavissa: <https://www.edilex.fi/artikkelit/6731.pdf>. Luettu 12.10.2016

Launiala, Mika 2013: Itsekriminointisuoja esitutkinnassa – rikoksesta epäillyn oikeudesta olla myötävaikuttamatta oman syyllisyytensä selvittämiseen. Edilex. Sisäinen lähde. Luettavissa: www.edilex.fi/lakikirjasto/9545. Luettu 12.10.2016.

Launiala, Mika 2010: Syyttömyysolettamasta erityisesti esitutkinnan näkökulmasta. Edilex. Sisäinen lähde. Luettavissa: www.edilex.fi/lakikirjasto/7232. Luettu 30.10.2016

Miettinen, Tarmo 2016: Oikeustieteellinen opinnäyte – artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta. Edilex. Luettavissa: www.edilex.fi/kirjat/16170. Luettu 12.10.2016.

Nuutila, Ari-Matti 2006: Rikostentorjunta, rikoksen selvittäminen ja perusoikeudet. Edilex. Sisäinen lähde. Luettavissa: www.edilex.fi/lakikirjasto/7122. Luettu 30.10.2016.

Oikeusapu. Oikeus.fi.
Luettavissa: <https://oikeus.fi/oikeusapu/fi/>. Luettu 15.10.2016.

Oikeusapu – Puolustaja rikosasiassa. Oikeus.fi.
Luettavissa: <https://oikeus.fi/oikeusapu/fi/index/hakeminen/mihinasioihinoikeusapuasaa/puolustajarikosasiassa.html>. Luettu 12.10.2016.

Rantaeskola, Satu 2014: Esitutkintalaki-Kommentaari. Tampere, Juvenes Print. Luettavissa: http://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/86666/Oppikirjoja_21_esitutkintalaki_WEB.pdf?sequence=1. Luettu 20.10.2016.

Rikosjutun käsittely käräjäoikeudessa. Luettavissa: http://oikeus.fi/fi/index/esitteet/rikosjutunkasittelykarajaoikeudessa/esitteen_tulostus.html. Luettu: 12.10.2016.

Rikosjutun käsittely käräjäoikeudessa – Maksut ja korvaukset. Oikeus.fi.
Luettavissa:

<https://oikeus.fi/fi/index/esitteet/rikosjutunkasittelykarajaoikeudessa/maksutjakorvaukset.html>. Luettu 12.10.2016

Uimonen, Taina 2011: Kirjoita kiinnostavasti. 3. painos. Kopijyvä Oy.

Vilka, Hanna & Airaksinen, Tiina 2004: Toiminnallinen opinnäytetyö. 1.–2. painos. Helsinki, Tammi.

Vilka, Hanna 2005: Tutki ja kehitä. Helsinki, Tammi.

Viskari, Sinikka 2009: Tieteellisen kirjoittamisen perusteet –opas kirjoittamiseen ja seminaarityöskentelyyn. 5.uud. painos. Tampere, Juvenes Print.

KUULUSTELTAVAN OIKEUDET JA VELVOLLISUUDET

Opas tutkijalle

Asianomistaja

- **Asema esitutkinnassa** [ETL 4:9](#)
  - Oikeus saada tieto mahdollisimman pian asemastaan, viimeistään ennen kuulustelua
- **Oikeus kuulustelutodistajaan** [ETL 7:11](#)
  - Ilmoitettava ennen kuulustelua
  - Kuulusteltavan tai tutkijan aloitteesta
- **Oikeus käyttää avustajaa** [ETL 4:10](#)
  - Ilmoitettava kirjallisesti ennen kuulemista
- **Mahdollisuus oikeudenkäyntiavustajaan** [ROL 2:1a](#)
  - Ilmoitettava ennen kuulustelua missä tapauksissa määrätään:
    - Seksuaalirikosta koskevassa asiassa, jollei sitä erityisestä syystä pidetä tarpeettomana
    - Henkeen tai terveyteen kohdistuneessa (pahoinpitely, tappo...) rikosasiassa, jos sitä asianomistajan ja rikoksesta epäillyn välinen suhde (esim. perheenjäsen, työnantaja) huomioon ottaen on pidettävä perusteltuna
    - Henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvaa rikosta koskevassa asiassa, jos rikoksen vakavuus, asianomistajan henkilökohtaiset olosuhteet ja muut seikat huomioon ottaen on perusteltua
  - Oikeudenkäyntiavustajan määrää se tuomioistuin missä asia on tarkoitus laittaa vireille
- **Mahdollisuus tukihenkilöön ja tukevaan henkilöön** [ROL 2:3](#), [ETL 7:12](#)
  - Ilmoitettava ennen kuulustelua missä tapauksissa määrätään → mahdollisuus oikeudenkäyntiavustajaan, niin mahdollisuus myös tukihenkilöön
  - Tukihenkilö maksetaan valtion varoista ja on tukena esitutkinnassa ja oikeudenkäynnissä → tukihenkilön määrää se tuomioistuin missä asia on tarkoitus laittaa vireille
  - Tukeva henkilö on esim. kaveri, jonka läsnäolon tutkija voi sallia kuulustelussa, kun se ei vaikeuta rikoksen selvittämistä tai vaaranna salassapitovelvollisuutta
- **Totuudessa pysymisvelvollisuus ja perätön lausuma viranomaismenettelyssä** [ETL 7:6](#)
  - Asianomistajan ei ole pakko puhua mitään, mutta kaikki mitä puhuu, on oltava totta

- Perätön lausuma viranomaismenettelyssä → säädetty rangaistus RL 15:2
- **Vaitiolo-oikeus ja syytteen vaaran välttäminen** [OK 17:17-18](#)
  - Ei tarvitse kertoa sellaista asiaa, mikä voisi saattaa itsensä tai lähiomaisensa syytteen vaaraan
- **Oikeus maksuttomaan oikeusapuun ja avustajaan** [OAL 1 §](#)
  - Tarvitsee oikeudellista apua, mutta taloudellisen tilanteen vuoksi ei kykene sitä itse hankkimaan (eikä saa oikeudenkäyntiavustajaa)
  - Oikeusapu joko osittain tai kokonaan valtion varoilla
  - Jos oikeusturvavakuutus → oikeusapua ei myönnetä
  - www.oikeus.fi/oikeusapu
- **Oikeus esittää yksityisoikeudellinen vaatimus** [ROL 3:9](#)
  - Lisäksi oikeus pyytää syyttäjää ajamaan vaatimusta
  - Ilmoitettava esitutkinnassa tai viimeistään syyttäjälle
  - Vaatimuksen määrä ja perusteet asianomistajan itsensä vastuulla
  - Kirjalliset selvitykset vaatimuksista
- **Kirjallinen vahvistus rikosilmoituksesta** [ETL 3:1](#)
  - Annettava ilman pyyntöä
  - Voi olla ilmoitusjäljennös tai muu asiakirja
- **Oikeus saada korvausta rikoksella aiheutetusta vahingosta** [ETL 11:9](#), [RikVahl](#)
  - Jos asianomistajalla ilmeinen oikeus saada korvausta rikosvahingon nojalla → ilmoitettava oikeudesta korvaukseen ja tarvittaessa opastettava
  - Henkilövahingosta helpompi saada korvausta
  - Esinevahingosta korvausta, jos aiheuttaja on ns. valtion huostassa (vanki, pidätetty, laitokseen tahdostaan riippumatta sijoitettu, laitoshuoltoon sijoitettu lapsi...)
  - <https://oikeus.fi/fi/index/esitteet/josjoudutrikoksenuhriksi/korvaukset.html>
  - www.valtiokonttori.fi
- **Oikeus esittää kysymyksiä toiselle kuulusteltavalle** [ETL 7:17](#)
  - Oikeus esittää kysymyksiä toiselle kuulusteltavalle tutkijan välityksellä
- **Asianomistajan henkilökohtainen arviointi** [ETL 11:9a](#)
  - Onko erityisen suojelun tarpeessa esitutinnan ja/tai oikeudenkäynnin aikana?
  - Lähtökohtaisesti suoritettava kaikille asianomistajille
  - Arviointi mieluiten ennen kuulustelujen aloittamista
  - Tarvittaessa Kameleon-lomake suojelutarpeen selvittämiseksi
- **Tukipalvelut** [ETL 4:10](#)
  - Asianomistaja erityisen suojelun tarpeessa → kysyttävä, että suostuuko yhteystietojensa välittämiseen tukipalvelujen tarjoajalle
  - www.oikeus.fi/tukipalvelut
- **Ilmoitus tuomioistuin käsittelyyn liittyvistä asioista** [ETL 4:18](#)
  - Kerrottava esitutkinnassa:

- Oikeus korvaukseen todistelukustannuksista (matka- ja toimeentulokustannukset), tuomioistuinkäsittelyn aika ja paikka, tuomio
- **Oikeus saada tietää vangin tai tutkintavangin vapautumisesta** [ETL 4:19](#)
  - Tiettyjen rikosten ollessa kyseessä (esim. raiskaus, tappo, pahoinpitely, ryöstö, vainoaminen)
- **Kielelliset oikeudet ja asiakirjan kääntäminen** [ETL 4:12-13](#)
  - Kerrottava ennen kuulustelun alkua
  - Kuulustelun alkuun hyvä kirjata esim.: "Haluan, että kuulustelu käydään suomeksi."
  - Suomi tai ruotsi
  - Esitutkintaviranomainen huolehtii tulkkauksesta, kun kuulusteltava ei osaa viranomaisen alueen kieltä
  - Pyynnöstään käännettävä kirjallisesti asianomistajan kielelle asiakirja esitutkinnan päätöksestä tai asiakirja, joka sisältää tarpeelliset tiedot hänen tekemästään ilmoituksesta, kuten myös olennaiset esitutkintamateriaalit
  - Suullinen käännös myös mahdollinen
- **Muut ilmoitukset** [ETL 11:9](#)
  - Ilmoitettava mahdollisuuksien mukaan rikoksen johdosta tehtävistä toimenpiteistä
  - Asianomistajarikoksen ollessa kyseessä kerrottava rangaistusvaatimuksen ja sen peruuttamisen merkityksestä, sekä syyttäjän mahdollisuudesta nostaa syyte yleisen edun sitä vaatiessa

Epäilty

- **Asema esitutkinnassa** [ETL 4:9](#)
  - Oikeus saada tieto asemastaan mahdollisimman pian
- **Oikeus kuulustelutodistajaan** [ETL 7:11](#)
  - Kuulusteltavan tai tutkijan aloitteesta
  - Alle 18-vuotiasta rikoksesta epäiltyä ei saa kuulustella ilman kuulustelutodistajaa (paitsi jos paikalla sosiaaliviranomaisen edustaja, laillinen avustaja tai edustaja)
- **Oikeus käyttää avustajaa** [ETL 4:10](#)
  - Ilmoitettava kirjallisesti ennen kuulemista
- **Oikeus puolustajaan** [ROL 2:1](#)
  - Kerrottava ennen kuulemista, että missä tapauksissa puolustajan määrääminen on mahdollista
  - Puolustajan määrää se tuomioistuin missä asia on tarkoitus laittaa vireille
  - Epäillyn pyynnöstä hänelle on määrättävä puolustaja, jos:

1) häntä epäillään rikoksesta, josta säädetty alin rangaistus on neljä kuukautta vankeutta

2) hänet on pidätetty tai vangittu

Epäillylle on määrättävä puolustaja viran puolesta, kun:

1) hän ei kykene puolustamaan itseään

2) epäilty on alle 18-vuotias, eikä ole ilmeistä, ettei hän tarvitse puolustajaa

3) epäillyn valitsema puolustaja on epäkelpo

4) muu erityinen syy

- **Oikeus tietää mistä teosta epäillään** [ETL 7:10](#)
  - Ennen kuulustelua yksilöittävä teko, josta häntä epäillään
- **Oikeus vaieta ja olla myötävaikuttamatta rikosepäilynsä selvittämiseen** [ETL 4:16](#)
  - Ennen kuulustelua kerrottava, ettei hänen tarvitse vastata kysymyksiin, hän voi vaieta eikä hänen tarvitse puhua totta
  - Kuitenkin mahdollisuus kertoa oma näkemyksensä tapahtuneesta
- **Oikeus maksuttomaan oikeusapuun ja avustajaan** [OAL 1 §](#)
  - Tarvitsee oikeudellista apua, mutta taloudellisen tilanteen vuoksi ei kykene sitä itse hankkimaan (eikä saa puolustajaa)
  - Oikeusapu joko osittain tai kokonaan valtion varoilla
  - Jos oikeusturvavakuutus → oikeusapua ei myönnetä
  - www.oikeus.fi/oikeusapu
- **Oikeus esittää kysymyksiä toiselle kuulusteltavalle** [ETL 7:17](#)
  - Oikeus esittää kysymyksiä toiselle kuulusteltavalle tutkijan välityksellä
- **Kielelliset oikeudet ja asiakirjan kääntäminen** [ETL 4:12](#)
  - Kerrottava ennen kuulustelun alkua
  - Kuulustelun alkuun hyvä kirjata esim.: "Haluan, että kuulustelu käydään suomeksi."
  - Suomi tai ruotsi
  - Esitutkintaviranomainen huolehtii tulkkauksesta, kun kuulusteltava ei osaa viranomaisen alueen kieltä
  - Epäillylle käännettävä kirjallisesti esitutkinta-aineistoon kuuluva asiakirja, jos sen kääntäminen on tarpeen epäillyn oikeuden valvomiseksi (esitutkintaviranomaisen huolehdittava)

Todistaja

- **Asema esitutkinnassa** [ETL 4:9](#)
  - Oikeus saada tieto asemastaan mahdollisimman pian, viimeistään ennen kuulustelua
- **Oikeus kuulustelutodistajaan** [ETL 7:11](#)
  - Ilmoitettava ennen kuulustelua
  - Kuulusteltavan tai tutkijan aloitteesta

- **Todistajan totuudessa pysymisvelvollisuus ja perätön lausuma viranomaismenettelyssä** [ETL 7:8](#)
  - Ilmoitettava ennen kuulustelua
  - Todistajan on kerrottava mitään salaamatta kaikki, mitä hän tutkittavasta asiasta tietää, eikä hän saa valehdella
  - Perätön lausuma viranomaismenettelyssä → säädetty rangaistus RL 15:2
- **Vaitiolovelvollisuus** [OK 17:10-16](#)
  - Tietyissä tapauksissa lääkärillä, papilla jne. on velvollisuus tai oikeus kieltäytyä todistamasta
  - Todistajalta on tiedusteltava sellaisia seikkoja, jotka lain mukaan oikeuttavat tai velvoittavat hänet kieltäytymään todistamasta → aiheen ilmetessä todistajalle on ilmoitettava, mitä ETL:n 7:8-9 §:ssä säädetään
- **Oikeus kieltäytyä todistamasta ja vaitiolo-oikeus** [OK 17:18-21](#)
  - Oikeus olla kertomatta seikasta, joka voisi saattaa hänet tai lähisukulaisensa syytteen vaaraan
  - Liike- tai ammattisalaisuudesta ei tarvitse todistaa, ellei asian laatu sitä vaadi
- **Kielelliset oikeudet** [ETL 4:12](#)
  - Ilmoitettava ennen kuulustelua
  - Kuulustelun alkuun hyvä kirjata esim.: "Haluan, että kuulustelu käydään suomeksi."
  - Suomi tai ruotsi
  - Esitutkintaviranomaisen huolehdittava mahdollisesta tulkkauksesta

Jokaisen velvollisuudet

- **Saapuminen esitutkintaan ja läsnäolo esitutkinnassa** [ETL 6:1](#), [ETL 6:5](#)
- **Henkilötietojen antaminen** [PoL 2:1](#)
- **Salassapitovelvollisuus** [Julkl 22-24 §](#)
  - Ei saa kertoa tietoonsa saamia salassa pidettäviä tietoja, jotka koskevat muita kuin itseään

Liite AMK-opinnäytetyöhön Kuulusteltavan oikeudet ja velvollisuudet.

Päivitetty 8.11.2016